

**NELEGÁLNÍ ZAMĚSTNÁVÁNÍ CIZINCŮ
JAKO PŘEKÁŽKA
V JEJICH ŽÁDOUCÍ INTEGRACI
NA TRHU PRÁCE**

ČÁST I

**METODICKÉ POSTUPY UŽÍVANÉ KE ZKOUMÁNÍ FENOMÉNU NELEGÁLNÍ
PRÁCE VE VYBRANÝCH ZEMÍCH**

Projekt nelegální zaměstnávání cizinců jako překážka v jejich žádoucí integraci

Milada Horáková
Milan Polívka
Patrik Pfeifer

VÚPSV
prosinec 2001

Obsah

Úvod	3
1. Co je známo o nelegální práci cizinců	4
2. Definice nelegálního zaměstnávání cizinců v různých zemích	6
2.1. Německo	8
2.2. Rakousko	8
2.3. Nizozemí	8
2.4. Spojené státy americké	9
2.5. Rusko	9
2.6. Polsko	9
2.7. Maďarsko	10
2.8. Slovensko	10
2.9. Chorvatsko	10
2.10. Slovinsko	
3. Metodika zjišťování nelegálního zaměstnávání	13
3.1. Nizozemí	14
3.2. Chorvatsko	14
3.2.1. Analýza ekonomických činností souvisejících s neoficiální ekonomikou:	15
3.2.2. Metody měření zaměstnanosti v neoficiální ekonomice s využitím dat trhu práce	15
3.2.3. Metodický postup odhadu zaměstnanosti v neoficiální ekonomice	16
3.2.4. Metoda odhadu zaměstnanosti v neoficiální ekonomice pomocí výběrového šetření pracovních sil	17
3.2.5. Měření úrovně neoficiální ekonomiky v sektorech ekonomické činnosti	21
3.3. Itálie	23
3.3.1. Standardní testy	23
3.4. Kanada	23
3.4.1. Vypracování převažující charakteristiky imigrantů	24
3.4.2. Měření konkurenčnosti	24
3.5. Maďarsko	25
3.6. Německo	26
3.7. Polsko	27
3.8. Rakousko	28
3.9. Rusko	29
3.10. Slovensko	30
3.10.1. Metodika analýzy národních účtů	30
3.10.2. Metodika založená na právní definici nelegálního zaměstnávání	31
3.10.3. Metodika monitoringu nelegální práce a odhadu jejího vlivu na úroveň evidované nezaměstnanosti	31
3.10.4. Nástroje boje s nelegálním zaměstnáváním	32
3.10.5. Měření způsobu efektivnosti výsledků kontrolní činnosti prostřednictvím ukazatelů	32
3.10.6. Opatření přijatá k boji s nelegální zaměstnaností	32
3.11. Slovinsko	32
3.12. Švédsko	32
3.13. Ukrajina	33
3.13.1. Data ze sčítání lidu	34
3.13.2. Informace o Ukrajincích za hranicemi	34
3.13.3. Výzkum pracovní síly (VŠPS)	35
3.13.4. Evidence pobytu cizinců	35

<i>3.13.5. Hraniční statistiky</i>	35
<i>3.13.6. Vízový režim</i>	35
<i>3.13.7. Pracovní migrace</i>	36
<i>3.14. Spojené státy americké</i>	36
<i>3.14.1. Ekonomická teorie nedostatku práce</i>	37
<i>Literatura</i>	38

Úvod

Tato práce si klade za cíl shromáždit metodické postupy používané k analýze nelegální práce cizinců popsané v zahraniční literatuře. Smyslem je hledání účinných nástrojů k prevenci vzniku a k efektivnímu potírání tohoto jevu. Nelegální postavení cizinců v zemi brání jejich společensky žádoucí integraci na trhu práce a jejich ekonomické aktivity, při nichž dochází k obcházení či porušování platných právních předpisů, rozšiřují prostor šedé ekonomiky. Nelegální zaměstnávání cizinců souvisí rovněž s porušováním zákonů vztahujících se k zaměstnávání osob a ke vstupu a pobytu cizinců na území státu. Dotýká se tedy i bezpečnosti státu. Cizinci v nelegálním postavení mohou být snadno zneužiti k různým druhům kriminality. Proto je třeba se daným problémem zabývat.

Nelegální práce cizinců se stala námětem řady odborných prací, diskusí, konferencí a seminářů. Z povahy věci vyplývá, že je velmi obtížné zachytit realitu. Podstatou nelegální práce jsou činnosti skrývané, nedokumentované, balancující na hranici zákona, případně ji překračující. Exaktní popis fenoménu není možný, při analýze se lze opírat pouze o odhady založené na nepřímém srovnávání různých typů informací: například dat o obyvatelstvu, pracovní síle, zaměstnanosti a pracovních migracích.

Cílené výzkumy oslovující přímo cizince v neregulérním či nelegálním postavení nebo zaměstnavatele využívající černé práce cizinců jsou vzácné i v zemích OECD i EU, kde je problému nelegálních migrací a práce věnována v posledních letech mimořádná pozornost. Vyhledání cizinců v neregulérním postavení na trhu práce a jejich zaměstnavatelů je neskutné. Jejich ochota odpovídat na otázky byť anonymních sociologických výzkumů je mizivá. Sankce za porušování zákonů při dovozu, najímání a zaměstnávání cizí pracovní síly jsou všude ve světě vysoké. Strach cizinců z odhalení a ztráty (i když nelegální a špatně placené práce) hraje rovněž důležitou roli, protože jednou z obvyklých sankcí je vyhoštění a zákaz pobytu v zemi.

Výzkumný ústav práce a sociálních věcí se nezabývá problémem nelegálního zaměstnávání cizinců poprvé. První výzkum na toto téma byl uskutečněn v roce 1997, kdy impuls vzešel ze strany ILO (Mezinárodní úřad práce). Podobný výzkum proběhl i řadě dalších středo a východoevropských zemí, které nemají doposud s imigrací takové zkušenosti, jako země s dlouholetou imigrační historií. Snažili jsme se využít v co nejvyšší míře veškerých poznatků, které jsou v dostupných zprávách soustředěny, protože empirický výzkum v dané oblasti není dosud příliš rozvinutý. Případové studie popisující nelegální zaměstnávání cizinců v různých zemích se soustřeďují na různé aspekty tohoto jevu, mají různě široký záběr i teoretické zázemí a jejich zobecnění není snadné. Přesto jsme se pokusili o stručné shrnutí metodických postupů užívaných v různých zemích ke sledování nelegální/černé práce cizinců, abychom mohli vytvořit co nejlepší základy k budoucímu systematickému sledování tohoto jevu.

Výsledky empirického šetření k otázkám nelegálního zaměstnávání občanů i cizinců, které proběhlo v průběhu letošního roku na všech úřadech práce v celé ČR, jsou zpracovány v samostatné výzkumné zprávě. Při vypracování dotazníku určeného expertům z úřadů práce jsme využili dosavadních zkušeností z výzkumu z roku 1997. Jsme si vědomi toho, že experti z úřadů práce zastupují pouze jednu stranu, která má především zájem na tom, aby zaměstnávání osob probíhalo v souladu se stávajícími právními předpisy. Zaměstnavatelé a zaměstnanci sledují jiné zájmy a mívají různé motivy, které je vedou k obcházení či porušování předpisů o zaměstnanosti. Tyto motivy nelze ignorovat. Každé jednání má své příčiny a je třeba hledat důvody, proč se k takovému jednání osoby uchylují. V budoucnu bude třeba obrátit pozornost na všechny aktéry vstupující do hry s pracovními místy a rozšířit výzkum o kategorie zaměstnavatelů a zaměstnanců, případně dalších aktérů.

1. Co je známo o nelegální práci cizinců

Nelegální práci lze považovat za součást šedé ekonomiky. Vyskytuje se ve všech zemích, ve všech ekonomických a politických systémech, i když ne v různých fázích sociálního vývoje ve stejné míře a intenzitě. Nelegální práce je komplexní, trvalý a strukturovaný fenomén vyvolávaný řadou příčin, rychle se mění a souvisí s velkým počtem politických, ekonomických, sociálních, institucionálních i individuálních faktorů. Jedná-li se o nelegální práci cizinců, přibývá i komplex faktorů působících v okolních zdrojových zemích imigrace. Nelegální práce existuje všude tam, kde je zaměstnávání a podnikání regulováno právními předpisy. Formy nelegální práce se rychle mění v závislosti na vývoji legislativy a na praktických krocích přijatých k její redukci. Příčinou existence a resistance černé práce je vysoký a rychlý zisk těch, kdo jí využívají.

Nejúčinnějším nástrojem v boji s nelegálním zaměstnáváním cizinců je prevence. Řešení komplexu důsledků nelegální migrace a práce cizinců je obtížné a nákladné a mívá širší politické dopady nejen tam, kde bezprostředně probíhá, ale ovlivňuje často i vzájemné vztahy zemí, mezi nimiž dochází k výměnám pracovní síly. Nejlepší prevencí jsou jasná, přehledná a jednoduchá pravidla regulující zaměstnání a podnikání osob, která se příliš často nemění a mají tak možnost proniknout do obecného právního povědomí. Příliš restriktivní pravidla při zaměstnávání a podnikání cizinců obvykle vyústí v porušování zákonem stanovených předpisů.

Nelegální zaměstnávání cizinců nepostihuje ve stejné míře všechny sektory ekonomiky, různá odvětví a profese. Je rozšířené zejména tam, kde je využívána málo kvalifikovaná, sezónní, dočasná nebo příležitostná práce, vykonávaná v nepřehledných a nesnadno kontrolovatelných podmínkách. Je typické zejména pro sektory náročné na ruční práci, s nízkými odměnami, kde konkurenceschopnost a zisk vysoce závisí na nákladech. Zaměstnavatelé se uchylují k využívání nelegální práce cizinců nejen z důvodů snahy po maximalizaci zisku, ale také pod tlakem vysokých nákladů na pracovní sílu, které závisí na výši daní a odvodů na sociální pojištění. Mnohdy i proto, že administrativní formality spojené se zaměstnáváním cizinců jsou příliš zdlouhavé, komplikované nebo omezující.

Výskyt nelegálního zaměstnávání souvisí bezprostředně se situací na trhu práce. V období recese bývají nezaměstnaní ochotni přijmout práci za jakýchkoli podmínek, ať již doma anebo v cizině. Práci „načerno“, kterou v této práci pojmenováváme výrazem „nelegální zaměstnání“ praktikují občané i cizinci z různých zemí, i když ne ve stejné míře. Mnohé země nevěnují přílišnou pozornost nelegálnímu zaměstnávání občanů a soustřeďují se na nelegální zaměstnávání cizinců, které se váže současně na nelegální pobyt cizinců v zemi a může současně ohrožovat i bezpečnost státu. Rozšíření černé práce může být, zejména v zemích s transformující se ekonomikou, masivnější mezi občany nežli mezi cizinci, kteří bývají vystaveni přísnější kontrole.

Na vzniku a fungování nelegálního zaměstnávání se do značné míry podílejí neformální sociální sítě, jejichž prostřednictvím bývá zaměstnání zprostředkováno a jejichž činnost nebývá legální. Máme na mysli nelicencované zprostředkovatelské práce. V souvislosti se zaměstnáváním cizinců mívají zvláštní význam etnické sítě využívající etnické solidarity imigrantů. V těchto sítích bývají zapojeni i etničtí zaměstnavatelé, kteří nelegální pracovní sílu rekrutují a zaměstnávají.

Ilegální imigranti (osoby, které pobývají v zemi v rozporu s právními předpisy o vstupu a pobytu cizinců) bývají často ztotožňováni s ilegálními pracovníky a většinou tomu tak je. Proto v teoriích ilegální imigrace hraje zaměstnání ústřední roli. Cizinci zaměstnávání v rozporu s právními předpisy představují vysoce heterogenní skupinu osob. Nejen svým sociálním a demografickým složením, délkou doby po kterou žijí v zemi bez platného

povolení k pobytu, ale i z hlediska motivů příchodu do hostitelské země a důvodů, které je přivedly do situace neregulárního postavení v této zemi.

Měření účinnosti opatření přijímaných k redukci nelegálního zaměstnávání nebývá jednoduché. Poměrně snadno lze vyhodnotit počet cizinců zadržených při nelegálních přechodech hranic, počet cizinců vyhoštěných na základě neoprávněné výdělečné činnosti, počet regularizovaných pobytů cizinců případně legalizace existujících zaměstnání cizinců, počet a výše sankcí za neoprávněné zaměstnávání cizinců, počet kontrol uskutečněných cizineckou policií, úřady práce a finančními úřady, počet osob odhalených kontrolou jako zaměstnanců zaměstnaných v rozporu s platnými právními předpisy. Takovýto soubor informací poskytuje určitou sumu objektivních zjištění, ale zachycuje jen malou část reality. Možnosti kontroly bývají většinou omezené jak personálním obsazením kontroly, tak jejími technickými možnostmi závislými na finančních nákladech.

Pozornost odborníků bývá věnována různým odhadům přímých nákladů a zisků spojených s nelegální zaměstnaností cizinců a jejich dopadů na národní ekonomiky. Deficit dostupných dat, z nichž lze odvodit možné ekonomické dopady nelegální zaměstnanosti, bývá důvodem pro zpochybňování takovýchto odhadů. Předmětem zájmu bývá hodnocení potenciálního účinku nelegální zaměstnanosti na výši mezd, pracovní podmínky, fiskální příjmy a náklady, konsumaci zboží a služeb. Hodnotí se i ekonomická efektivita dlouhodobých imigračních a integračních politik. Pozornost se věnuje různým formám ne-regulérnosti zaměstnávání a podnikání cizinců, s cílem vytvořit programy redukující rozsah určitého typu ne-legality. Hodnotí se význam politické podpory při organizování informačních kampaní předcházejících zásadním změnám právních předpisů, organizování legalizací pobytu a vyhlášení amnestie pro cizince v nelegálním postavení. Pozornost bývá věnována časovému nastavení administrativních opatření směřujících k redukci nelegální migrace a černé práce cizinců tak, aby bylo jejich použití realistické a účinné, aby měli imigranti čas se novým administrativním opatřením přizpůsobit a vyřídit příslušné formality v předepsaném termínu a aby samotný fakt zákonných změn nevedl k jejich masivnímu porušování.

Politiky bránící nelegální migraci, která obvykle vyústí do různých forem nelegálního zaměstnávání, bývají rozlišeny na:

- a) politiky zaměřené na prevenci nelegální migrace spočívající ve zpřísnění hraničních kontrol, stíhání pašeráctví a převaděčství osob, zavádění vízové politiky vůči hlavním zdrojovým zemím nelegálních migrací, v reformách právních předpisů, ve snižování poptávky po cizí nelegální pracovní síle odstrašováním těch, kteří této práci využívají zvyšováním sankcí za nelegální zaměstnávání cizinců, přenášením odpovědnosti za dovoz migrantů na dopravce,
- b) organizace programů umožňujících dočasné zaměstnávání cizinců, organizování informačních kampaní o pravidlech působení cizinců na trhu práce v určité zemi, odstraňování příčin migračního tlaku (kooperativní rozvojové programy pro země vysílající migranty, řešení konfliktů), iniciativy tlumící poptávku po nelegálních pracovnících zejména z řad cizinců (daňové úlevy při zaměstnávání legálních pracovníků),
- c) politiky, které se snaží legalizovat pobyt, udělování amnestie cizincům v neregulárním postavení,
- d) represivní politiky, kdy dochází k zátahům, deportacím nebo vyhoštění cizinců nelegálně pobývajících v zemi, které vyžadují nezbytnou spolupráci se zeměmi původu a zeměmi, přes jejichž území probíhá transit,
- e) tolerantní politiky, které se snaží zpřístupnit bydlení, sociální a zdravotní služby, zaměstnání a profesní výcvik i výuku školních dětí všem cizincům i v neregulárním postavení, organizování dobrovolných návratů imigrantů (repatriační programy a granty).

2. Definice nelegálního zaměstnávání cizinců v různých zemích

Právní definice pojmů: zaměstnavatel, zaměstnání a z toho odvozeného pojmu „nelegální zaměstnání“ je klíčovým, i když nesnadným úkolem. Někteří právníci odmítají pojem „nelegální zaměstnání“ jako zavádějící a doporučují používání pojmu „černá práce“. Jiní naopak považují za nesprávný pojem „černá práce“.

V odborné literatuře bývá používáno různých termínů: nelegální zaměstnání, nedokumentovaná práce, skrytá zaměstnanost, neregulární zaměstnávání, černá práce, neoprávněná výdělečná činnost, kupčení s pracovní silou, nelegální ekonomické činnosti apod. Tyto definice mají společné to, že kvalifikují daný jev jako porušování právních předpisů vztahujících se k zaměstnávání a podnikání osob. Fenomén ilegality tudíž závisí na formulaci právních předpisů, jimiž je zaměstnanost regulována. Jedná-li se o cizince, přibývají zákony o vstupu a pobytu cizinců v dané zemi.

Definice nelegální práce uváděné v odborné literatuře bývají různě široké. Nejčastěji užívaná a nejobecnější definice uvádí, *že se jedná se o práci bez povolení k zaměstnání nebo o neohlášené (nedeklarované) zaměstnání (v šedé ekonomice nebo v regulérních podnicích a společnostech, kde však nejsou odváděny daně nebo příspěvky na sociální pojištění)* [Irregular migration: Dynamics, impact, policy options, 2000: 1]. V případě nelegálního zaměstnávání cizinců souvisí pojem s právním postavením cizinců v hostitelské zemi. V této souvislosti bývají rozlišovány tři zdroje ilegality:

- 1) vstup cizinců,
- 2) pobyt cizinců,
- 3) zaměstnání cizinců.

Uvedené tři zdroje mohou existovat nezávisle, ale obvykle jsou propojeny a kombinovány s řadou dalších faktorů, takže konečný obraz bývá velmi pestrý.

„Jestliže národní právní předpisy rozlišují mezi postavením občana a cizince, otevírá se prostor pro různé formy neregulérnosti pobytu a ekonomických aktivit cizinců“. [Irregular migration: Dynamics, impact, policy options, 2000: 1]

Některé formy nelegality se vztahují pouze k cizincům, jejichž pobyt musí být autorizován, jiné, jako jsou porušování pracovního práva nebo předpisů o sociálním pojištění, se vztahují k občanům i cizincům.

Existuje množství vzájemných kombinací vytvářejících neregulérní situaci v souvislosti se zaměstnáváním cizinců. Nelegálnost (ne-regulérnost) postavení cizinců v zemi může být i přímým důsledkem zásadních změn v právních předpisech vztahujících se k imigraci či integraci cizinců. Nemusí být tedy výsledkem bezprostředních aktivit cizinců, ale může vzniknout v důsledku působení změn samotných administrativních rozhodnutí. [Irregular migration: Dynamics, impact, policy options, 2000: 1].

Citovaná publikace uvádí následující typologii ilegality postavení cizinců ve vztahu k pobytu a zaměstnání.

Typologie illegality

<i>typ</i>	<i>vstup</i>	<i>pobyt</i>	<i>zaměstnání</i>	<i>příklady</i>
1	nelegální	nelegální	nelegální	čistá nelegalita
2	legální	legální	nelegální	-zaměstnání bez pracovního povolení (závisí na předpisech dané země: cizí studenti, žadatelé o azyl, de-facto - azylanti, členové rodin) - pokračování v zaměstnání po ukončení platnosti pracovního povolení nebo po jeho odnětí - změna zaměstnavatele bez oprávnění - neohlášená pracovní činnost (bez platného pracovního povolení), bez placení daní a příspěvků na sociální pojištění
3	legální	nelegální	nelegální	pokračování v pobytu po ukončení platnosti visa neprodlužení či odnětí povolení k pobytu a zaměstnání žadatelé o azyl, jejichž žádost nebyla přijata
4	legální	nelegální	legální	bez povolení – osoby zaměstnávající sebe sama (OSVČ)
5	legální	nelegální	-	osoby, které překročily povolenou dobu pobytu, ale nejsou ekonomicky aktivní
6	nelegální	legální	legální	hromadná legalizace pobytu a zaměstnání individuální legalizace na základě legálního požadavku vyplývajícího ze změny okolností (např. sňatek s občanem) nebo na základě administrativní výjimky v případech strádání
7	nelegální	legální	legální	ex post legalizace pobytu bez oprávnění k zaměstnání
8	-	nelegální	-	děti narozené na území státu rodičům – nedokumentovaným migrantům děti narozené legálně usídleným migrantům (rodiče, kteří zapoměli požádat o povolení k pobytu dítěte)
9	-	legální	nelegální	občané angažující se v šedé ekonomice cizinci narození v zemi bez oprávnění pracovat
10	nelegální	(nelegální)	-	nedokumentovaní migranti, kteří transitují, anebo se angažují v pašování zboží či převádění osob územím dané země (nejsou skutečnými „residency“)

[Irregular migration: Dynamics, impact, policy options, 2000: 1]

V následujícím přehledu uvádíme definice nelegálního zaměstnání (tzv. černé práce), se kterými jsme se setkali v dostupné zahraniční literatuře. Připomínáme, že autoři mnohých studií popisují fenomén nelegálního zaměstnávání, aniž by pojem definovali, jiní se zaměřují na širší definice šedé ekonomiky.

2.1. Německo

Termín „nelegální zaměstnávání“ je užíván v Německu nejen v kontextu nelegálního najímání pracovníků (to mohou jen příslušné úřady), ale také v souvislosti s porušováním pracovních podmínek stanovených zákonem, neodvádění plateb na sociální pojištění nebo nedodržování zákonných předpisů o půjčování pracovní síly. V kontextu německého práva se jedná o zaměstnávání, které je v rozporu s právními předpisy, a co je s nimi v rozporu stanoví právník [J. Blaschke, 1999: 12].

Legální zaměstnávání cizince v Německu (který není občanem EU) vyžaduje platné pracovní povolení, dodržování stejných pracovních podmínek jako u německých občanů, nesmí být v rozporu s předpisy o najímání zaměstnanců (autorizované komerční agentury musí mít licenci a nemohou působit v některých odvětvích, jako např. ve stavebnictví), při uzavírání smlouvy o dílo musí být dodržen občanský zákoník. Za formu nelegální práce je v Německu považováno i zneužívání sociálních dávek, tj. neohlášení výdělku úřadu práce při současném pobírání sociálních dávek. Zaměstnavatel je povinen nahlásit zaměstnance, kterého najal u sociální pojišťovny do tří dnů po zahájení práce. Nedodržení podmínek o bezpečnosti práce, podmínek zaměstnávání stanovených profesními sdruženími, porušení zákona o mateřství, (který reguluje zaměstnávání matek), nedodržení zákonných podmínek o zaměstnávání mladistvých a dětí a nedodržení podmínek o zaměstnávání zdravotně postižených – to vše je považováno za nelegální/neregulární zaměstnávání. K tomu se řadí i porušení předpisů zavedených u velkých společností, kde má zaměstnanec právo participovat na rozhodování společnosti (Zákon o participaci zaměstnanců). Právní předpisy vztahující se k zaměstnávání cizinců nejsou ani v Německu zcela jasně formulované a rozumí jim jen omezený počet expertů.

Podle expertů ze Spolkového úřadu práce [2001:28] znamená pojem nelegální zaměstnání v užším slova smyslu výkon zaměstnání bez požadovaného povolení k pobytu a pracovního povolení a najímání cizinců bez povolení Spolkového úřadu práce. Za formu nelegálního zaměstnání se považuje i zaměstnávání pracovníků, za které jejich zaměstnavatel neodvádí daň z příjmu a příspěvky sociálního pojištění. Od roku 1996, kdy byl přijat zákon o vysílání zaměstnanců, patří mezi nelegální zaměstnávání i porušení právních předpisů v této oblasti. Pod pojmem práce na černo, který se podle mínění německých expertů někdy nesprávně používá jako obecný termín pro nelegální zaměstnání, se rozumí i výkon samostatné výdělečné činnosti bez splnění požadavků vyplývajících z živnostenského zákona a pravidel platných pro podnikání. Patří sem i neoprávněné pobírání sociálních dávek. Dávkovým podvodem se rozumí neoprávněné přijetí sociální dávky na kterou příjemce nemá nárok, nebo nemá nárok ve vyplacené výši.

2.2. Rakousko

Rakouské právní předpisy definují “nelegální zaměstnávání” jako fenomén, v němž se prolínají různé formy:

- a) zaměstnání nenahlášené pro účely sociálního pojištění
- b) placená práce, ze které nejsou odváděny daně (bez zdanitelného účtu, bez daně ze mzdy
- c) výkon práce bez živnostenského oprávnění/doložení kvalifikace (tzv. melouch)
- d) zaměstnávání cizince bez pracovního povolení
- e) současné pobírání mzdy a sociálních dávek v nezaměstnanosti (obvykle nazývané zneužívání dávek). [2001:28]

2.3. Nizozemí

Empirická studie o nelegálním zaměstnávání v Holandsku uvádí následující definici: nelegální zaměstnávání je zaměstnávání cizince v rozporu se zákonem o zaměstnávání cizinců (WABW – Wet Arbeid Buitenlandse Werknemers), tj. bez platného pracovního povolení a bez platného povolení k pobytu. Cizincem je v daném kontextu ten, kdo není členem EU. Studie se nezabývá případy, kdy je současně porušován zákon o sociálním zabezpečení a daňové zákony. [Zandvilet, C.T., Gravesteijn-Ligthelm, 1994: 21]

2.4. Spojené státy americké

Nelegální práce cizinců v USA je definována jako vědomé nebo nevědomé porušení stanovených předpisů upravujících postupy k získání pracovního povolení. [Samuel.J, Taylor,J.E., 1995:6] Legální zaměstnání ve Spojených státech může být zprostředkováno pouze imigrační a naturalizační službou Spojených Států (Immigration and Naturalization Service - INS). Doba, po kterou může cizí státní příslušník pracovat ve Spojených státech není předem určena. Pracovní povolení může být prodlouženo a musí být schváleno pracovníky INS. Za nelegální zaměstnání jsou považována ta zaměstnání, která nabízejí nižší nežli minimální mzdu. Tímto porušují americký zákon a jsou považována za zaměstnání „černého“ trhu práce.

2.5. Rusko

Pod pojmem nelegální migrace a zaměstnání se rozumí vstup, pobyt, zaměstnání a pohyb cizinců na Ruském území při kterém dochází ke zneužití současného existujícího právního systému, tj.pobyt a práce bez dokumentů a povolení vyžadovaných ruským právním řádem. [Krassinets,E., 1998:8]

2.6. Polsko

Polský zákon o zaměstnanosti a potírání nezaměstnanosti (č. 25, text 128, 1997/Sb. v platném znění) prohlašuje za nezákonné následující činnosti:

- a) zaměstná-li zaměstnavatel osobu bez písemné pracovní smlouvy vypracované v požadovaném termínu;
- b) neohlásí-li zaměstnavatel instituci sociálního pojištění zaměstnanou osobu nebo osobu vykonávající jinou výdělečnou činnost;
- c) zaměstná-li zaměstnavatel, nebo poskytne-li jinou placenou práci cizinci, který nedostal povolení k trvalému pobytu nebo nemá v Polské republice postavení uprchlíka, aniž má licenci a povolení od relevantní organizace (Starost), nebo zaměstná-li tuto osobu na jiném pracovním místě nebo za jiných podmínek než jsou podmínky definované v licenci nebo povolení;
- d) vstoupí-li cizinec, který nedostal povolení k trvalému pobytu nebo nemá v Polské republice postavení uprchlíka do zaměstnání nebo provozuje-li jakoukoli jinou výdělečnou činnost, aniž by dostal povolení od organizace „Starost“.

Shora uvedený zákon považuje za nelegální práci také činnost spočívající v:

- e) provádění zprostředkování práce nebo vysílání polských občanů na práci do zahraničí bez příslušného povolení;
- f) provádění zprostředkování práce nebo vysílání polských občanů na práci pro zahraniční zaměstnavatele, pokud je taková činnost provozována za účelem zisku.

2.7. Maďarsko

K popisu neformální ekonomiky, jejíž součástí je i nelegální zaměstnávání, je užívána v Maďarsku řada různých termínů jako: skrytá, neregulérní, černá, underground ekonomika, přičemž v nejširším smyslu jde o neregistrované obchodní aktivity. Definice se vztahuje jak na aktivity, které jsou normálně zahrnuty do HDP země, ale i na ty, které nejsou deklarovány. Často jsou spojeny s daňovými úniky. [Juhász, J.,1999:7]

V souvislosti s nelegálním zaměstnáváním je rozlišováno mezi formální organizovanou ekonomiku a neformální ekonomiku domácností. Registrované obchodní a ekonomické jednotky jsou součástí moderní formální organizované ekonomiky. Domácnosti patří často mezi příležitostné zaměstnavatele. Nabízejí různé druhy práce, obvykle na určitou fixní či krátkou dobu, jako dvě či tři hodiny týdně v průběhu měsíce. Práce v domácnosti nepodléhá právní úpravě a tak ani zaměstnavatel ani pracovník neplatí daně ani odvody ze mzdy.

Za nelegální práci jsou považovány v Maďarsku veškeré činnosti, při nichž nejsou dodrženy právní předpisy o zaměstnávání (například zaměstnávání mladistvých, diskriminace na trhu práce, nedodržení stanovené oficiální minimální mzdy, stanovené pracovní doby, a povinnosti uzavřít písemnou pracovní smlouvu) a případy, kdy není odváděna daň ze mzdy a příspěvky na sociální pojištění.

Za nelegální práci jsou považovány případy kdy:

- a) zaměstnavatel neregistruje své zaměstnance, důsledkem čehož je, že ani zaměstnavatel ani pracovník neodvádějí daň ze mzdy a příspěvky na sociální pojištění,
- b) nezaměstnaná osoba nepřizná, že není nadále oprávněna pobírat dávky v nezaměstnanosti,
- c) zaměstnavatelé skrývají cizince, kteří nemají pracovní povolení.

2.8. Slovensko

Nelegální zaměstnávání je v Slovenské republice definováno jako: utajení (nedeklarování) pracovního vztahu mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem a vyplacení neregistrované mzdy. Jednou z podob nelegální práce je i utajení živnostenského podnikání respektive jiné samostatné výdělečné činnosti. Z pohledu práva lze nelegální práci definovat jako výkon ekonomických aktivit, při nichž jsou porušeny pracovníprávní předpisy, právní předpisy o zaměstnanosti, právní předpisy o podnikání a při kterých dochází k neplnění daňových a odvodových povinností.[2001:26]

2.9. Chorvatsko

Studie pojednává o nelegálním zaměstnáváním v rámci analýzy šedé ekonomiky. Autorka se pokouší definovat pojem ekonomické činnosti, nutný k pochopení a stanovení rozsahu neoficiální ekonomiky na trhu práce. Ekonomickými činnostmi se rozumí všechny činnosti, které jednotlivci provádějí za účelem opatřit si prostředky pro uspokojování vlastních potřeb [Sanja Crnkovič-Pozaič, 2001:31].

Rozhodujícím dělítkem mezi ekonomickou a neekonomickou činností je úroveň individuálního příjmu jednotlivce, nikoli činnost jako taková.

Vztah mezi oficiální a neoficiální ekonomikou je následující:

A - ekonomické činnosti v oficiální ekonomice

B - ekonomické činnosti v neoficiální ekonomice (netransparentní činnosti)

B1 – legální neregistrované ekonomické činnosti

B2 – nelegálně prováděná výroba a distribuce zákonem zakázaného zboží a služeb

B3 - výroba a distribuce legálního zboží a služeb neregistrovanými aktéry (práce na černo, vedlejší neohlášené výdělečné činnosti, provádění výdělečné činnosti na vlastní účet zaměstnanců firem nebo institucí v pracovní době a s využíváním výrobních prostředků firmy, tj. všechny činnosti, které by měly být hlášeny, ale nejsou)

C - Neekonomické činnosti přispívající k tvorbě hrubého národního produktu, například domácí práce, výchova dětí, dobrovolná práce, zájmová činnost, atd.

2.10. Slovinsko

Studie se zabývá šedou ekonomikou, jejíž součástí je i nelegální zaměstnávání. Podle autorů neexistuje standardní definice „šedé ekonomiky“, která by vymezovala fenomény skryté produkce, příjmu a zaměstnání. Na základě studií různých autorů z ILO a Eurostatu sumarizují autoři studie následující pracovní definice:

- v úzkém smyslu pokrývá šedá ekonomika neregistrované ziskové aktivity, které by měly být, v souladu s existující metodologií Systému Národních účtů, zahrnuty mezi oficiální data o výši hrubého domácího produktu, ale nejsou,
- v širším smyslu nepřispívá šedá ekonomika zahrnující neregistrované ziskové aktivity k tvorbě hrubého domácího produktu (HDP), ale v rámci širší definice mohou být tyto aktivity (podle metodologie sledování národních účtů) vymezeny jako produktivní činnosti. Jsou to tzv. paralelní aktivity, které podstatnou měrou přispívají k životní úrovni a materiálnímu postavení individuálních kategorií obyvatelstva tím, že vytvářejí zboží a služby pro potřeby vlastní domácnosti, zahrnují činnostmi typu „udělej si sám“, výpomoc sousedům, a patří mezi ně též charitativní a dobrovolné činnosti.[Hanžič, L., Thaler, V., Korent, T.P., 2001, 2001:32]

Ve Slovinsku je podle zákona „Black market Labour and Employment Prevention Act“ považováno za nelegální:

- jestliže právní subjekt provozuje aktivity nezapsané v soudním registru, nebo jestliže právní subjekt nemá předepsané dokumenty splňující právní podmínky potřebné pro výkon registrované aktivity,
- jestliže soukromá osoba provádí aktivity neregistrované u kompetentních orgánů anebo nemá potřebné zákonem stanovené dokumenty opravňující osobu k výkonu určitých činností a nesplňuje tak podmínky určené zákonem k výkonu této aktivity,
- jestliže právní subjekt či soukromá osoba vykonává aktivity navzdory dočasnému zákazu provozování této činnosti,
- jestliže zahraniční právní osoba s hlavním sídlem v cizí zemi anebo soukromá osoba – cizinec - poruší podmínky stanovené pro výkon zaměstnání či podnikání cizinců na území Slovinska a neoznámí zahájení činnosti příslušnému daňovému úřadu,
- jestliže jedinec vykonává neohlášenou aktivitu či práci v rozporu se zákonem.

Mezi nelegální postupy patří i případy porušování předpisů při uzavírání pracovní smlouvy či zaměstnaneckého vztahu ze strany zaměstnavatele, porušování předpisů o zdravotním pojištění, důchodovém pojištění či invalidním pojištění, nebo zaměstnává-li cizince či osobu bez státní příslušnosti v rozporu s platnými předpisy o zaměstnávání cizinců.

Mezi zaměstnávání na černém trhu práce patří rovněž případy zaměstnávání „self-employed“ osob (osoby zaměstnávající sebe sama na vlastní jméno a odpovědnost) v rozporu s právními předpisy Slovinska (v naší terminologii „švarc systém“).

Základní rozdíl mezi černou pracovní silou a nelegálním zaměstnáváním spočívá v tom, že černý trh práce zahrnuje výkon neautorizované aktivity či výkon aktivity v rozporu se zákonem, což umožňuje neregistrovaný příjem, zatímco nelegální zaměstnávání spočívá v porušování platných předpisů o zaměstnávání osob.

Citovaný zákon rovněž zakazuje zveřejňování neoprávněné inzerce, která podporuje růst černého pracovního trhu a šedé ekonomiky. Neoprávněná inzerce spočívá v objednávání a zveřejňování inzerátů v novinách a časopisech, radiu, televizi, jiných elektronických médiích, či doručování a publikování reklamních zpráv jiným veřejně dostupným způsobem, jestliže právní subjekt či soukromá osoba nabízí nebo inzeruje práci, oznamuje nabídku práce v činnostech, k nimž nemá oprávnění, nebo které nejsou registrovány. Proto musí inzerát obsahovat podrobné identifikační údaje o právním subjektu či soukromé osobě, která inzeruje nabídku práce.

Výjimku ze zákona tvoří činnosti zahrnuté do tzv. sousedské výpomoci, výkon práce za účelem uspokojení výlučně soukromé potřeby, urgentní práce, jejímž cílem je zabránění nehody či katastrofy, práce při záchranných činnostech v průběhu přírodních katastrof nebo jiných neštěstí, výkon humanitárních, charitativních a dobrovolných aktivit. Tyto činnosti nejsou zahrnuty do černého trhu práce. Další výjimku tvoří osobní doplňková práce. Jestliže osoba vykonává osobně výpomoc v domácnosti či podobnou práci, sběr lesních plodů či bylin anebo jinou práci v malém rozsahu, nebo osobně vyrábí řemeslné výrobky či umělecké předměty a má oprávnění podle zákona o malém podnikání a její roční příjem z této činnosti nepřesáhne minimální roční příjem uznávaný ve Slovinsku. Před započítáním osobní doplňkové činnosti musí ale osoba ohlásit tuto činnost příslušnému úřadu, který ji zahrne do seznamu plátců daně ze soukromé doplňkové činnosti.

3. Metodika zjišťování nelegálního zaměstnávání

Publikace zabývající se nelegální zaměstnaností cizinců považují původ fenoménu za důsledek nelegálních migrací a poukazují na vzájemnou provázanost obou jevů. Citovaná literatura používá ke zjišťování nelegálního zaměstnávání metod z demografické oblasti. Jednotlivé používané metody jsou zakomponovány podle studované problematiky v jednotlivých zemích.

3.1. Nizozemí

Metodologické postupy použité v Nizozemí při empirickém výzkumu nelegálního zaměstnávání cizinců byly následující:

- a) shromáždění informací z různých zdrojů: výzkum veřejného mínění prostřednictvím telefonní ankety mezi zaměstnavateli vybraných odvětví, který byl provázen hloubkovými interview. Telefonní dotazování, původně zamýšlené jako pomocná metoda, přineslo více informací kvalitativní povahy, nežli se čekalo. Největší výhodou bylo, že umožnilo shromáždění dostatečného počtu respondentů v každé z vybraných oblastí a poskytlo tak reliabilní (spolehlivý) obraz situace ve zkoumaném odvětví,
- b) dotazník zasláný legálně zaměstnaným osobám,
- c) omezený počet interview mezi osobami zaměstnanými nelegálně a zaměstnávajícími nelegálně pracovníky,
- d) kvantitativní a kvalitativní analýza informací shromážděných v předchozí fázi empirických šetření.

Výběr sledovaných odvětví v souvislosti s nelegálním zaměstnáváním:

- a) zemědělství, zahradnictví, pěstění rostlinných cibulí a zemědělství dodavatelé
- b) oděvní průmysl, konfekce,
- c) zpracovatelský průmysl,
- d) část potravinářského průmyslu – výroba potravin, polotovarů, průmysl nápojů a petrochemický průmysl
- e) průmysl zpracování kovů
- f) stavebnictví, sub-kontraktoři
- g) pohostinství a hotely
- h) úklid kanceláří
- i) dražební síně v zahradnictví a pěstitelství cibulových rostlin

Zpracovávání odhadů rozsahu nelegálního zaměstnávání se děje na základě nepřímých informací srovnávajících:

- a) rozdíly ve výpovědích zaměstnavatelů a zaměstnanců,
- b) rozdíly v charakteristikách mezi podniky zaměstnávajícími a nezaměstnávajícími nelegálně/neregulérně zaměstnance.

Odhady shromážděné na nepřímých informacích založené na situaci v daném odvětví jsou doplněny o kvantitativní informace o:

- c) počtu
- d) rozsahu
- e) flexibility pracovní síly v daném odvětví
- f) data kontrolních úřadů o počtu nelegálně zaměstnaných osob a zjištěných přečinů
- g) kvalitativní informace o pozadí jevu nelegálního zaměstnávání.

Z makroekonomického pohledu nehraje podle autorů studie nelegální zaměstnávání velkou roli, protože se netýká více nežli poloviny všech zaměstnaných osob v termínech člověk/rok. Vzhledem k tomu, že většina nelegálně zaměstnaných je zaměstnána v mezích týdne až roku, lze soudit, že se nelegální zaměstnávání týká vyššího počtu osob.

Při zjišťování ekonomických dopadů nelegálního zaměstnávání je rozlišována:

- a) podniková úroveň
- b) úroveň průmyslového odvětví
- c) makroekonomická úroveň

Za strukturální faktory ovlivňující rozsah a povahu nelegálního zaměstnávání jsou považovány:

- a) cena pracovní síly
- b) potřeba pracovní flexibility
- c) nedostatek pracovníků, které lze legálně zaměstnat

Snaha po maximalizaci zisku je motivací pro všechny, kteří do nelegálního zaměstnávání vstupují a mají příležitost v něm hrát roli.

Zjišťovalo se:

- a) jaké důvody pro využití nelegální pracovní síly vnímají zaměstnavatelé i zaměstnanci
- b) jak důležitá je role ceny pracovní síly ve srovnání s ostatními náklady
- c) jak významnou roli sehrává nedostatek pracovní síly, nízká poptávka ze strany pracovníků
- d) jaká je role doby zaměstnání – přechodnosti či stálosti zaměstnání
- e) jaká je role dohledu a kontroly – vynucení zákonů

Důvody využívání nelegální pracovní síly.

Zjistilo se, že využívání nelegální pracovní síly ve všech sektorech, které byly podrobeny výzkumu, má co do činění s kombinací několika strukturálních faktorů o nichž je referováno. Dvě oblasti tvoří výjimku. Zemědělství, a to z důvodu nedostatku poptávky po pracovních místech, a odvětví výroby oděvů a to pro kombinaci výše nákladů a flexibility pracovní síly. V ostatních studovaných odvětvích se zdá, že jsou všechny faktory významné, přičemž náklady jsou rozhodující.

Tyto závěry nejsou založeny jen na výpovědích zaměstnavatelů, ale zahrnují i význam nedostatku pracovníků určitých odvětví a profesí a náklady na pracovní sílu. Výzkum současně odhalil, že se zemědělství nepotýká s většími problémy při najímání pracovní síly nežli jiná odvětví, což může znamenat, že nedostatek pracovníků je pouze relativní pojem a patří mezi nevýznamné či málo významné faktory. To může mít co do činění s faktem, že nedostatek pracovní síly je řešen, kromě využití všech ostatních forem flexibilní pracovní síly, i najímáním nelegální pracovní síly.

3.2. Chorvatsko

Studie [Sanja Crnkovič-Pozaič,2001:31] analyzuje fenomén nelegálního zaměstnávání v souvislosti s fungováním neoficiální ekonomiky, kterou zasazuje do širšího rámce institucionálního uspořádání ekonomických vztahů v určité historické fázi vývoje společnosti. Základní otázkou v této souvislosti je, zda je institucionální rámec neutrální, nebo má pozitivní či negativní účinek na proces ekonomického rozvoje.

„Otázka zní, zda je institucionální rámec neutrální, nebo zda má pozitivní nebo negativní účinek na proces ekonomického rozvoje. Pokud je neutrální, není zapotřebí změn v ekonomickém systému a otázka, zda se větší množství produkce tvoří ve formálním nebo spíše v neformálním sektoru není důležitá. Pokud není neutrální, je třeba odhadnout směr a velikost jeho vlivu a odpovědět při tom na otázky týkající se rozsahu neoficiální ekonomiky, jaký vztah existuje mezi formální a neformální ekonomikou a zda se tyto dva sektory v procesu vývoje ekonomiky chovají jako vzájemně se nahrazující soustavy nebo jako konkurenti. Důsledky odpovědí na tyto otázky jsou komplexní a univerzální. Pokud

segmentace ekonomiky neovlivňuje vývoj negativně, je třeba se ptát, jaké jsou důsledky na vývoj společnosti jako celek?“ [Sanja Crnkovič-Pozaič,2001:31]

„Uvažujeme-li o neformální ekonomice, je důležité mít na zřeteli, že se lidé zabývají ekonomickými činnostmi stále, bez ohledu na formální institucionální systém, který se pokouší tyto činnosti standardizovat. Poptávka vytváří v jakémkoli systému odpovídající nabídku a charakter právních úprav rozhodne, zda bude poptávka uspokojena legálně nebo nelegálně. Pokud je legislativní rámec rigidní a dovoluje jenom velmi restriktivní formy nabídky, můžeme očekávat, že nutně budou vznikat paralelní formy nabídky a paralelní systémy. Rigidní systémy zpravidla vytvářejí hlubší nelegálnost a nikdy nevedou k nižšímu rozsahu neformálních činností. Moudré je proto hledat a zvolit takový institucionální rámec, který bude usměrňovat stanovení takových norem pro ekonomickou činnost, které nebudou dusit iniciativu jednotlivců, systém, který přispěje k dosažení všeobecného prospěchu společnosti“ [Sanja Crnkovič-Pozaič,2001:32].

Studie uvádí příklady metodických postupů, které lze použít ke kvantifikaci celkového objemu nelegálního zaměstnávání a identifikaci ekonomických aktivit, kde se nejvíce rozšířila. Opírá se o existující literaturu v tomto oboru a o některé osvědčené metody hodnocení. Uvádí následující metodické postupy tvorby odhadů rozsahu nelegálního zaměstnávání:

3.2.1. Analýza ekonomických činností souvisejících s neoficiální ekonomikou:

Vedle obvyklých ekonomických činností tato kategorie zahrnuje:

- a) výrobu pro vlastní potřebu (samozásobitelská zemědělská činnost);
- b) pracovní výpomoc (pomoc sousedovi při stavbě domu, garáže, plotu nebo při setí či sklizni), což je obvykle neplacená činnost;
- c) protislužba v případě potřeby;
- d) práce za odměnu v naturáliích;
- e) práce ve vlastním zájmu, samostatní rolníci;
- f) svobodná povolání (právníci, umělci, baviči, práce na vlastní účet, atd.);
- g) nebo vykonávání činností, jimiž domácnost získává prostředky pro svůj provoz, ale které se žádným způsobem neodměňují (neplacená práce členů domácnosti).

3.2.2. Metody měření zaměstnanosti v neoficiální ekonomice s využitím dat trhu práce

Studie využívá dvou metod měření zaměstnanosti v neoficiální ekonomice. První vychází ze sledování dlouhodobé míry (ekonomické) aktivity, druhá je založena na výsledcích výběrového šetření trhu práce. Základní hypotézou při použití metody měření míry aktivity je, že míra aktivity vykazuje dlouhodobý trend, který je závislý na úrovni rozvoje a na typu ekonomické struktury. Země na nízkém stupni rozvoje mají typicky vysokou míru aktivity. Na výrobním procesu se podílejí téměř všechny osoby v produktivním věku. Ekonomický rozvoj a růst umožňuje některým částem obyvatelstva v produktivním věku přestat pracovat a zabývat se jinými činnostmi, které naplňují kvalitu jejich života, nepovažují se však za ekonomické činnosti. V historickém kontextu toto období odpovídá období industrializace, s největším rozšířením činností v průmyslu, těžbě, stavebnictví, dopravě a spojích, atd. spolu se snížením činností v zemědělství. Snížení podílu připadajícího na činnosti v zemědělství vyústí v podstatné celkové snížení míry aktivity. V důsledku toho mají dnes země s relativně vysokým podílem zemědělství vyšší míry aktivity. Postindustriální společnost je charakterizována snížením aktivity v průmyslu a rozvojem terciárních a kvartérních aktivit. Tyto strukturální změny, k nimž dochází na vyšším stupni rozvoje, vykazují vyšší míry aktivity.

Statistiky ukazují, že pokles počtu pracovních sil způsobuje jak snížení zaměstnanosti, tak snížení nezaměstnanosti. Paralelní pohyb zaměstnanosti a nezaměstnanosti stejným směrem je teoreticky nepřijatelný, existuje však empirická zkušenost, že v obdobích nástupu recese nebo po jejím skončení k tomuto jevu někdy dochází. V etapě oživení se tvoří nová pracovní místa a nezaměstnaní nalézají práci. Ta část populace, která má určité zkušenosti s trhem práce se aktivizuje, ale opět z aktivity odchází, když nastane období recese. Tito tzv. „odrazení pracovníci“ (dříve neaktivní), buď najdou zaměstnání nebo se zaregistrují jako nezaměstnaní u úřadu práce, což způsobuje, že v tomto období se současně zvyšuje zaměstnanost i nezaměstnanost. Opačná situace nastává v období počínající recese a zvláště když recese trvá po dlouhou dobu a je málo volných pracovních míst. Snižuje se zaměstnanost a někteří lidé jsou vyřazováni z registru nezaměstnaných, nebo to sami vzdají, protože nemají šanci pomocí úřadu práce dostat zaměstnání. Po neúspěšném hledání pracovního místa zanechají úsilí a odejdou z oficiálního trhu práce. Avšak pro mnoho živitelů rodin je to jen počátek a začnou hledat uplatnění v neformální ekonomice. Tyto dva segmenty trhu práce vytvářejí různé náklady na pracovní sílu, je v nich různá jistota zaměstnání, trvání zaměstnání a různý rozsah práv, kterých lze na základě zaměstnání využívat. Značně nižší úroveň ochrany, ale někdy vyšší cena pracovní síly v neoficiální ekonomice má protiváhu v někdy nižších příjmech, ale také v jistotě zaměstnání a zaručených právech v oficiální ekonomice.

Teoretický předpoklad, který byl zaveden do výpočtu objemu neoficiální ekonomiky v Chorvatsku byl, že snížení úrovně ekonomického rozvoje vede ke zvýšení, a nikoli tedy snížení, míry ekonomické aktivity. Rozdíl mezi mírou aktivity dosaženou v roce x a mírou zjištěnou v dalších $x1$, $x2$, ... může být považován za nepřímé měřítko neoficiální ekonomiky. Míra ekonomické aktivity může být definována jako poměr mezi osobami, které jsou zaměstnány a/nebo chtějí být zaměstnány a úhrnem osob v produktivním věku: počet zaměstnaných + nezaměstnaných osob z obyvatelstva v produktivním věku.

Počet zaměstnaných a nezaměstnaných pracovníků je synonymum k pojmům pracovní síla, celková nabídka pracovních sil nebo ekonomicky aktivní obyvatelstvo celkem. Alternativně může být míra ekonomické aktivity vyjádřena poměrem nabídky pracovních sil k úhrnu obyvatelstva, což bylo použito v citované studii. Hlavní důvod k tomu je skutečnost, že je mnohem obtížnější odhadnout trendy obyvatelstva v produktivním věku než trendy celkového vývoje obyvatelstva. Stav de facto aktivního obyvatelstva je konstruován sečtením počtu zaměstnaných a nezaměstnaných pracovníků.

3.2.3. Metodický postup odhadu zaměstnanosti v neoficiální ekonomice

sledované ukazatele	rok x	rok x1	rok x2	rok x3	rok x4	rok x5
obyvatelstvo celkem						
de facto aktivní obyvatelstvo						
hypoteticky aktivní (rok x =konstanta)						
hypoteticky aktivní minus de facto aktivní						
procento de facto aktivních						
nezaměstnaní						
zaměstnaní celkem						
ekonomické jednotky*						
řemesla a samostatná výdělečná činnost						
soukromá zemědělská výroba						
HDP ve stálých cenách v roce x						

* Ekonomickými jednotkami se rozumí všechny firmy bez ohledu na jejich vlastnictví, instituce, obchodní společnosti a ústavy. Zvláštní pozornost byla věnována řemeslům,

samostatně výdělečně činným a soukromým výrobcům v zemědělství. Počet aktivního obyvatelstva v období t vypočtený aplikací míry aktivity z období $t-1$ na celkový počet obyvatel v zemi je v tabulce uveden jako „hypoteticky aktivní“. Základem pro výpočet byl odhad ekonomicky aktivního obyvatelstva ze statistické ročenky. Porovnání de facto aktivního obyvatelstva a hypoteticky aktivního obyvatelstva poskytuje měřítko zaměstnanosti v neoficiální ekonomice, které lze porovnat s de facto aktivním obyvatelstvem. Graficky lze zobrazit korelaci mezi počtem osob zaměstnaných v oficiální ekonomice (zaměstnaní) a nezaměstnaným obyvatelstvem (nezaměstnaní) a obyvatelstvem zaměstnaným v neoficiální ekonomice. Existuje pozitivní korelace mezi nezaměstnaností a zaměstnaností v oficiální ekonomice. V období, kdy je pokles zaměstnanosti v oficiálním sektoru nejvyšší, klesá i nezaměstnanost. Zaměstnanost v neoficiální ekonomice je v silném a negativním vztahu se zaměstnaností v oficiální ekonomice a s nezaměstnaností. Neoficiální ekonomika zmírňuje dopad změn, k nimž dochází v oficiální ekonomice: když se zvyšuje zaměstnanost a/nebo nezaměstnanost, rozsah neoficiální ekonomiky se snižuje a naopak. Zvýšení zaměstnanosti v oficiálním sektoru způsobuje, že klesá počet lidí zaměstnaných v neoficiální ekonomice. Represivní metody vedou jen ke zvyšujícímu se odlivu do neregistrovaných činností. Represivní opatření nestačí ke snížení neoficiální ekonomiky, musí být provázeny jinými opatřeními ekonomické politiky zaměřenými na povzbuzení zaměstnanosti.

3.2.4. Metoda odhadu zaměstnanosti v neoficiální ekonomice pomocí výběrového šetření pracovních sil

Výběrové šetření pracovních sil (VŠPS) je dobrým pramenem informací o zaměstnanosti v neoficiální ekonomice vzhledem k tomu, že měřenou jednotkou je domácnost a všichni její členové. To dává šetření do kontextu, v němž členové domácnosti rozhodují o tom, zda vstoupí na trh práce a zjistí se, kde jsou skutečně přítomny kontingenty v předproduktivním a poproduktivním věku, nezaměstnaní a příslušníci neaktivního obyvatelstva. Domácnost je proto ideálním zdrojem pro studium všech událostí, nejen týkajících se trhu práce, ale i ve všech dalších oblastech ovlivňujících život jednotlivce.

Relativně velký vzorek VŠPS umožňuje použít výsledky šetření při výpočtu specifických ukazatelů a vztahů mezi různými kategoriemi proměnných a nikoli pro zjištění jejich celkových hodnot. Prostřednictvím VŠPS lze získat i obraz o chování určitých kategorií obyvatelstva, které nikdy předtím nebyly předmětem administrativního sledování oficiální statistikou. Účast těchto kategorií na trhu práce nabývá na významu v obdobích, kdy dochází k poklesu životní úrovně. Tyto kategorie představují také oblast, v níž se výrazně projevují snahy o samostatnou výdělečnou činnost. Mezinárodní standardy pojímají zaměstnanost jako práci nejméně po dobu jedné hodiny v referenčním týdnu. Jejich aplikace v šetření může ukázat právě na tyto doposud neviditelné kategorie lidí. Důvody, proč na ně autoři studie zaměřili pozornost jsou četné. Tyto kategorie působí na okraji formálního sektoru; pracovní doba je delší a vyvíjejí větší než obvyklou námahu, ale přesto jejich příjem, přes pracovní nasazení, není postačující pro normální způsob života. To je pouze jedna strana tohoto druhu práce. Současně sem patří i jednotlivci, kteří prostřednictvím svých četných činností dosahují vysoké životní úrovně a nepatří do marginálních vrstev společnosti. Výpočty nepřihlížely k datům o soukromé činnosti v zemědělství.

Cílové kategorie vybrané pro šetření byly:

- a) osoby mající další výdělečnou činnost vedle svého hlavního zaměstnání;
- b) neplacení rodinní příslušníci na rodinných pozemcích, při řemeslné výrobě,
- c) samostatné výdělečné činnosti nebo činnosti v rodinném podniku;
- d) osoby zabývající se různými činnostmi, aby si opatřily prostředky k živobytí, například úklidem, čištěním bot, opatrováním dětí, nabízením různých služeb, jako je opisování,

vyučování cizím jazykům nebo školním předmětům, prodejem vlastních výrobků nebo výrobků jiných osob na tržištích nebo podomním prodejem. Společný název pro tuto kategorii je osoby zaměstnávající sebe sama. Pro jejich činnost je charakteristické, že tato činnost skončí v okamžiku, kdy ji přestanou vykonávat a že jejich výrobní prostředky jsou velmi omezené;

e) osoby, jejichž převažující postavení je odlišné od postavení, v němž se nyní nacházejí, zejména jde o ženy v domácnosti, studenty, žáky, důchodce a osoby, které obvykle nepracují a osoby, které nemohou být klasifikovány do kterékoli ze shora uvedených kategorií.

První metoda odhadu použitá v publikované studii neumožnila odhadnout první ze shora zmíněných kategorií, která byla předmětem hlavního zájmu. Určitý obrázek bylo možné získat o zbytku kategorií, které byly předmětem sčítání obyvatelstva, které také vykázalo počty neplacených rodinných pracovníků a pracovníků zaměstnávajících sebe sama. Všechny sledované kategorie pracovaly alespoň jednu hodinu v referenčním týdnu nebo nebyly přítomny v práci, k níž se mohly vrátit.

Osoby zaměstnané v neoficiální ekonomice podle povolání na základě VŠPS:

Sledované ukazatele	Hlavní skupiny povolání (1-9) ISCO 88*
Celková zaměstnanost	
Neoficiální ekonomika (%)	
Neoficiální ekonomika - členění v %	
Zaměstnaní pracovníci s další pracovní činností	
Neplacení rodinní příslušníci	
Jiné nezávislé podnikatelské činnosti	
Ženy v domácnosti, studenti, nezaměstnaní, důchodci	

* Hlavní skupiny povolání podle mezinárodní klasifikace povolání ISCO-88:

- a) ředitelé a manažeři ekonomických a podobných organizací
- b) vědci a podobní experti
- c) technici a podobní experti
- d) kancelářští pracovníci
- e) prodejci a jiná povolání ve službách
- f) povolání v zemědělství, lesnictví a rybolovu
- g) výrobní služby a výroba individuálních výrobků
- h) obsluha výrobních strojů, řízení dopravních zařízení a vozidel a montáž výrobků
- ch) elementární povolání

Skladba zaměstnanosti v neoficiální ekonomice ukázala, že typ 1, tj. ředitelé, manažeři a ostatní vedoucí pracovníci se skládá v 60 % případů z pracovníků s další pracovní činností rekrutujících se obvykle z neaktivních skupin. Důvodem toho je skutečnost, že převážně neaktivní skupiny naleznou nejčastěji samostatnou výdělečnou činnost v rodinných podnicích nebo jako pracovníci zaměstnávající sebe sama. Pokud jde o jejich postavení v zaměstnání lze je však považovat za rovné manažerům největších společností.

Typ 2 pokrývá téměř všechna povolání, pro která se požaduje universitní diplom, jako jsou inženýři, architekti, ekonomové, systémoví inženýři, učitelé, vědci, atd. V rámci této skupiny povolání nalezneme zaměstnání v neoficiální ekonomice většinou formou dalšího zaměstnání (41,7%), je však zde možné najít i práci převážně neaktivních skupin (33,3%) a pracovníků na vlastní účet (25%).

K charakteristice neplacených rodinných příslušníků lze uvést, že jejich zaměstnání typicky patří k povolání typu 6, tj. práce v zemědělství, lesnictví a rybolovu (58,59%). Vyskytují se však také jako kancelářští pracovníci, prodejci a v jiných povoláních ve službách a u výrobních strojů a jako operátoři dopravních zařízení. Typicky se nezabývají činnostmi vyžadujícími vyšší vzdělání nebo vysokou pracovní kvalifikaci.

Pracovníci zaměstnávající sebe sama se většinou zabývají povoláními typu 7, tj. najdeme je ve výrobních službách a ve výrobě individuálních výrobků. Tato kategorie pokrývá velmi různé činnosti, zhotovování různých výrobků z vosku, dřeva nebo textilu.

Je zajímavé, že ženy v domácnosti, studenti a důchodci jsou nejvíce zastoupeni v povoláních typu 4: mezi kancelářskými pracovníky (50%) a pracovní činnosti, jimiž se zabývají, mají převážně tento charakter.

Jiný pohled na zaměstnanost v neoficiální ekonomice lze získat analýzou postavení v zaměstnání, tj. zda je osoba samostatně výdělečně činná, nebo je zaměstnána, nebo je to neplacený rodinný příslušník. Samostatně výdělečně činné osoby bývají vlastníci nebo spoluvlastníci firem, řemesel a živností, příslušníci svobodných povolání, nezávislí novináři a také pracovníci zaměstnávající sebe sama. Zaměstnanci se rozlišují podle sektorů definovaných vlastnictvím, kde jsou zaměstnáni a samostatně jsou vedeni neplacení rodinní příslušníci. Z tabulky lze vyčíst postavení v neformální ekonomice podle typu činnosti jednotlivců.

Osoby pracující v neoficiální ekonomice podle postavení v zaměstnání (v %)

Třídění:

- a) Vlastníci firem, živností a podobné profese
- b) Pracovníci zaměstnaní ve státním nebo smíšeném sektoru
- c) Pracovníci zaměstnaní v soukromém sektoru
- d) Neplacení rodinní příslušníci
- e) Pracovníci zaměstnávající sebe sama
- f) Celkem

Mezi osobami pracujícími v neoficiální ekonomice jsou nejčteněji zastoupeni neplacení rodinní příslušníci (40,76 %) Po této skupině následuje kategorie vlastníků firem a nezávislé profese nebo výrobců v zemědělství představující 21,33 %. Zaměstnanci pracující převážně ve státním sektoru nebo v podnicích se smíšeným vlastnictvím představují 17,54 % a 11,14 % je těch, kteří se zabývají další výdělečnou činností v soukromém sektoru. Zbývajících 9,24 % jsou pracovníci zaměstnávající sebe sama. Srovnání postavení v zaměstnání u těchto skupin, ukázalo, že 67,7 % osob majících další výdělečnou činnost jsou zaměstnanci státního sektoru nebo podniků se smíšeným vlastnictvím a 14,4 % jsou vlastníci nebo spoluvlastníci firem. Na druhé straně 65 % z převážně neaktivních skupin jsou majitelé firem, po nichž následují osoby zaměstnané v soukromém sektoru (28,5 %). Pouze 1,01 % osob majících další výdělečnou činnost jsou pracovníci zaměstnávající sebe sama a 3,03 % v této kategorii je neplacených rodinných příslušníků.

Tato studie se také pokusila ukázat strukturu zaměstnanosti v neoficiální ekonomice v členění podle sektorů činností. Získané výsledky se však z různých důvodů ukázaly jako nespolehlivé. Jedním z hlavních důvodů byla skladba jednotlivců, kteří odpovídali na otázky týkající se jejich další pracovní činnosti. Zdá se, že osoby, jejichž další činnost je v sektoru zemědělství, byly mnohem spíše ochotny mluvit o svých dalších činnostech než lidé, jimž byly položeny otázky ve městech. Ze získaných odpovědí vyplynulo, že přes 70 % osob zaměstnaných v neoficiální ekonomice vyvíjí činnost v zemědělství, lesnictví a rybolovu, což je vysoce nepravděpodobné. Mnohem blíže pravdě bude závěr, že osoby zabývající se pracemi na černém trhu práce nebyly ochotny poskytnout informace a v důsledku toho je

jejich počet v šetření podhodnocen. Tato skutečnost podstatně ovlivnila skladbu zaměstnání podle typu pracovní činnosti.

Závěrečné poznámky k měření zaměstnanosti v neoficiální ekonomice s využitím dat trhu práce: v citované studii byly použity dvě metody měření zaměstnanosti v neoficiální ekonomice. Obě využívaly data trhu práce. Obě metody mají některé výhody a nevýhody. Metoda vycházející z historických měř aktivitu má výhodu v tom, že není tolik závislá na stávajících údajích o aktivním obyvatelstvu, které se všeobecně považují za málo spolehlivé. Na druhé straně spoléhá na odhad celkové zaměstnanosti založený na demografické metodě přirozeného přírůstku obyvatelstva a vůbec nepřihlíží k migraci. Podle této metody se počet osob zaměstnaných v neoficiální ekonomice pohyboval mezi 6 a 20 procenty celkového počtu pracovních sil.

Výběrové šetření pracovních sil vzalo v úvahu kategorie, které nejsou zastoupeny v oficiální statistice a ve své souhrnu představovaly v roce 1995 až 25 % z celkového počtu pracovních sil. Autoři jsou spíše nakloněni k akceptování vyšší míry zaměstnanosti, hlavně proto, že zahrnuje ty kategorie obyvatelstva, které statistika obvykle nesleduje a jejichž aktivita se několikrát zvýšila v letech hospodářské recese a války.

Podle mínění autorů má existence neoficiální ekonomiky vždy pozitivní i negativní aspekty, ať již z hlediska ekonomických jednotek nebo z hlediska státu, který určuje pravidla chování. Neoficiální ekonomika je výhodná pro ekonomické jednotky jen do té míry, pokud nedostatečný sociální rozvoj neohrožuje individuální bohatství (podnikatele). Anarchie a bezohledná konkurence působí vysoký stupeň nejistoty pro operace podniků. Je také dobře možné, že nabídka dobré kvality nebude při neexistenci odpovídajících pravidel pro chování udržitelná po delší období. Na druhé straně pro stát je neoficiální ekonomika nevyhnutelné zlo v obdobích, kdy jsou různé skupiny obyvatel pod hranicí chudoby a jinak by byly v systému se striktní soustavou pravidel odkázány svou obživou na stát. Když stát toleruje činnosti na černém trhu, „dovoluje“ tím těmto skupinám, aby se postaraly samy o sebe.

Jinou výhodou neoficiální ekonomiky pro ekonomické jednotky a také pro stát je její role jako „brány do oficiální ekonomiky“. Tento argument se poněkud podobá ochranné politice uplatněné vůči nově rozvíjeným domácím odvětvím, která jsou dočasně chráněna proti zahraniční konkurenci a je založen na hypotéze, že úroveň konkurence je v neoficiální ekonomice vyšší než v oficiální. Ekonomické jednotky, kterým se podaří přechod z neoficiální do oficiální ekonomiky jsou nejúspěšnější a lidé odpovědní za ekonomickou politiku mají zájem na zachování tohoto filtru.

Avšak přes některé okamžité výhody, jež může neoficiální ekonomika nabídnout všem lidem zaměstnaným v ekonomice, se v delší perspektivě nakonec stane škodlivou pro všechny zúčastněné strany. Z hlediska pracovníků, práce na černo znamená nejistotu pokud jde o zaměstnání a příjem a ztrátu jejich základních práv. Uchýlení se k práci na černo je (více než cokoli jiného) nutností v období, kdy je dlouhodobý zájem obětován krátkodobým výhodám. Ztráta fiskálních příjmů zpochybňuje samu podstatu státu a když stát nechá neoficiální ekonomiku aby se rozvíjela, ztrácí svou legitimitu a důvod pro svou existenci. Zdá se však, že praktické problémy si vždy najdou vlastní řešení a období stagnace asi vyžadují hledat rovnováhu mezi potřebami státu a potřebami jeho občanů. Mechanismem k přizpůsobení je neoficiální ekonomika.

Je neoficiální ekonomika skutečně negativní jev? Jak je možné ji omezovat? Řešení je možné hledat ve výroku, že stát je tak bohatý jako jeho občané. Když se stát vzdá svého příjmu v segmentu, kde se generují zdroje úspor a investic, může se stát klíčovým faktorem při stimulování všeobecného růstu. Jinými slovy, snížení příjmů a daní vybíraných státem znamená, že odměnou za provedenou práci bude větší díl hrubé mzdy. Fiskální břemeno může být sníženo jen tehdy, bude-li úspěšně provedena reforma pensijního a zdravotního pojištění,

kteřá umožní postupný přechod na typy pojištění, které budou z velké části pod kontrolou a rozhodováním samotných pojištěných osob.

3.2.5. Měření úrovně neoficiální ekonomiky v sektorech ekonomické činnosti

V jednotlivých sektorech ekonomické činnosti byly uplatněny podobné postupy pro odhad neoficiální ekonomiky, jako jsou postupy pro odhad ekonomiky celkem. Počet zaměstnaných a nezaměstnaných osob podle sektorů ekonomické činnosti v určitém okamžiku představuje aktivní obyvatelstvo v daném sektoru. Míry aktivity pro každý sektor byly vypočteny dělením počtu aktivního obyvatelstva v daném sektoru celkovým počtem obyvatel v zemi. Míra aktivity v časovém období t byla aplikována na celkové obyvatelstvo v období $t+1$ a míra aktivity v období $t+1$ byla aplikována na celkový počet obyvatel v období $t+2$. Rozdíl mezi de facto aktivním a hypoteticky aktivním obyvatelstvem ukazuje směr strukturálního přizpůsobení v daném sektoru. Jestliže je hypoteticky aktivní obyvatelstvo větší než skutečně aktivní, došlo ke snížení míry aktivity. V opačném případě se míra aktivity zvýšila. Trend míry aktivity závisí převážně na rozdílech ve změnách zaměstnanosti a nezaměstnanosti. V některých sektorech zaměstnanost klesá ve stejné době jako nezaměstnanost a dochází ke snížení míry aktivity. V jiných činnostech stoupá zaměstnanost i nezaměstnanost a v důsledku toho se zvyšuje míra aktivity. V jiných případech jsou trendy v zaměstnanosti a nezaměstnanosti protichůdné, což odpovídá teoreticky očekávaným trendům, a směr změny míry aktivity bude záležet na relativní velikosti poklesu nebo zvýšení zaměstnanosti a nezaměstnanosti.

Sektory, kde došlo k poklesu míry aktivity ve dvou sledovaných obdobích, mělo za následek snížení nabídky pracovní síly, pracovníci se pokoušeli najít uplatnění v zaměstnání v jiných činnostech, buď v oficiální nebo neoficiální ekonomice. Jestliže se v určitém sektoru či typu činnosti míra ekonomické aktivity snižuje, hypoteticky aktivní obyvatelstvo je větší než de facto aktivní obyvatelstvo. Srovnáním počtu osob zaměstnaných v daném sektoru ekonomiky v určitých obdobích s počtem nezaměstnaných osob lze odvodit možný potenciál osob zaměstnaných v šedé ekonomice. Celkové snížení zaměstnanosti a nezaměstnanosti za dvě zvolená období lze použít k výpočtu hrubého odhadu úrovně ekonomické aktivity. Zaměstnanost v oficiální i neoficiální ekonomice stoupá v sektorech, které vykazují zvýšení míry aktivity, protože ty odrážejí celkovou poptávku po pracovní síle.

Je zřejmé, že existují velké bariéry pro rozvoj pracovní síly na černém trhu v sektorech, jako je státní správa, zdravotnictví nebo sociální pojištění, školství a kultura a hospodaření vodou a že větší prostor existuje v jiných ekonomických činnostech. Některé sektory vykazují v obou období významně vyšší míry aktivity než všechny ostatní. Jsou to sektory, které absorbovaly větší počet osob, jež ztratily práci v oficiální ekonomice. V těchto sektorech našlo útočiště největší množství pracovníků na černém trhu. Mluvíme o následujících sektorech: obchod, řemeslná výroba, finanční a jiné služby. Po nich následují hotely a pohostinství, stavebnictví a doprava a spoje.

Závěrečné poznámky k neoficiální ekonomice a sektorech ekonomické činnosti:

Tato metoda neumožňuje vypočítat podíl neoficiální ekonomiky v jednotlivých sektorech, protože samotné změny v činnostech mají příčinu ve strukturálních změnách, které jsou v současné době velmi turbulentní. Na úrovni celé ekonomiky bylo nerealistické předpokládat, že míry aktivity poklesly ve stejné době, kdy klesl příjem na hlavu. Totéž však nelze tvrdit o konkrétních činnostech, protože je nemožné říci, zda se podíl určité činnosti na sociálním produktu zvýší nebo sníží. Z tohoto důvodu bude zapotřebí doplnit odhady provedené v této studii odhady založenými na makroekonomických agregátech členěných podle sektorů. Metoda použitá v této studii umožnila identifikovat ty činnosti, kde bylo

registrováno zvýšení míry aktivity a mezi nimi takové, kde je zaměstnanost v neoficiální ekonomice nevyšší. To umožní příštím studiím, aby se na ně hlavně soustředily.

Sektory ekonomické činnosti - typ B

Názvy sektorů:

- a) stavebnictví
- b) doprava a spoje
- c) obchod
- d) hotely, pohostinství, turismus
- e) řemesla a obchod
- f) finanční a ostatní služby
- g) školství a kultura
- h) státní orgány

Shrnutí: hlavním záměrem bylo změřit zaměstnanost v neoficiální ekonomice na základě co nejprůhlednější definice tohoto sektoru. Pomocí dat o zaměstnanosti, nezaměstnanosti a míře aktivity obyvatelstva lze zaměstnanost v neoficiální ekonomice měřit.

V první části studie probírá definice neoficiální ekonomiky, která dosud nebyla v odborné literatuře plně standardizována. Takováto definice je však nutná k tomu, aby bylo možné měření aplikovat na teoreticky známou populaci. Studie se snaží odhalit možné zdroje neoficiální ekonomiky v Chorvatsku a porovnává změřené a předpokládané budoucí míry aktivity s s mírami vypočtenými na základě dostupných dat o pracovní síle. Rozdíl mezi těmito dvěma mírami se částečně přičítá standardním problémům statistiky a částečně neoficiální zaměstnanosti. Zaměstnanost v neoficiální ekonomice byla tak vypočtena na 6,42% v roce 1992 a vrcholu 19,03% dosáhla v roce 1994. Potom se snížila na 17,05% v roce 1995 a 15,53% v roce 1996.

Jiný způsob odhadu neoficiální ekonomiky aplikovaný na pracovní sílu je založen na datech získaných z pilotního šetření pracovních sil z listopadu 1995. Tato metoda je založena na počítání některých kategorií práce lidí, kteří jsou zapojeni do neoficiální ekonomiky. Jde o práci žen v domácnosti, důchodců, studentů, pomocníků a osob pracujících příležitostně. Podíl neoficiální ekonomiky v roce 1995 byl tímto způsobem odhadnut na 25,79%, což je o mnoho více než výsledek získaný předchozí metodou. Tento vyšší odhad je asi spolehlivější, protože metoda založená na mírách aktivity nebere zřetel na úroveň neoficiální ekonomiky v základním roce, což by jistě zvýšilo odhad vypočtený touto metodou určitým procentem, které však není možné určit.

Analýza povolání osob pracujících v neoficiální ekonomice ukazuje, že nejběžnějšími povoláními jsou pomocné pracovní síly v sektoru zemědělství, lesnictví a rybolov. V kategoriích většinou neaktivních osob, které pracují (27,2%) nebo se angažují v další výdělečné činnosti (24,2%) jsou nejčastější manažeři ve firmách nebo podobných organizacích. Potvrzení těchto výsledků bude ověřeno na základě výběrového šetření pracovních sil, které bude provedeno v listopadu 1996.

Příloha k tomuto dokumentu pod názvem „Neoficiální ekonomika a sektory ekonomické činnosti“ se na základě metody míry aktivity pokouší měřit velikost neoficiální ekonomiky v jednotlivých odvětvích. Identifikuje dvě hlavní skupiny činností podle trendů míry aktivity: odvětví, v nichž se míra aktivity zvyšuje a odvětví, v nichž se snižuje. Toto rozdělení vychází z předpokladu, že neoficiální ekonomika je přítomna v těch odvětvích, kde se míra aktivity zvyšuje. Míra aktivity se snižuje ve zpracovatelském průmyslu, těžbě, zemědělství, rybolovu, zdravotnictví a sociálním pojištění. Naproti tomu se míra aktivity zvyšuje ve stavebnictví, dopravě, nezávislých povoláních, atd. Ve skutečnosti je nemožné pomocí této metody dospět k závěrům, protože je obtížné zjistit, zda k změně míry aktivity

dochází v důsledku strukturálních změn nebo vlivem zvýšení nebo snížení zaměstnanosti v neoficiální ekonomice. Data o zaměstnanosti získaná výběrovým šetřením pracovních sil, které bude provedeno v roce 1996, budou v tomto ohledu vypovídat více.

3.3 Itálie

Jednou z možných cest, jak získat odpověď na to jakou roli hrají imigranti na domácích trzích práce jsou empirické analýzy využívající ekonometrických testů.

3.3.1. Standardní testy

Empirické testy vlivu pracovní imigrace na domácí mzdy sleduje neoklasické paradigma využívající funkce výroby za předpokladu konstantních měřitelných výsledků a dokonalé nahraditelnosti uvnitř pracovních kategorií a nedokonalé nahraditelnosti mezi kategoriemi. Výsledky jsou až překvapivě jednotné. Ukazuje se strukturovanost problému, některé migrační typy fungují jako komplementární, jiné jako konkurenční, některé kategorie neovlivňují nijak jiné, existují paralelně, aniž by se jakkoli ovlivňovaly. V Evropě je konkurence mezi cizinci a domácími pracovníky zastávajícími stejné pozice velice silná.

Prizpůsobovací proces v Evropě je nižší, zde je méně flexibilní trh práce a méně mobilní pracovní síla, což snižuje možnost domácích pracovníků přesunout se jinam, zejména v obdobích recesí, kdy je nedostatek práce.

Jsou využívány tři typy dat:

- a) census
- b) speciální šetření migrantů a domácí pracovní síly
- c) individuální panelová data zahrnující obě skupiny

V případě jižní Evropy jako prostoru nové imigrace nelze využít pro testy uvedená data, neboť nejsou k dispozici. Parciální a lokální výzkumy jsou zastaralé, navíc migrační fenomén se rychle mění, noví imigranti nahradili předchozí, kteří se vrátili anebo přesunuli do jiných zemí. Presentované testy nemohou ověřit dopad konkurenci migrantů v tom smyslu, že vedou ke zpomalení modernizace tradičních povolání a zpomalují pokrok nepřímou konkurencí. Tato myšlenka je založena na předpokladu, že imigranti, kteří jsou levnou dostupnou pracovní silou pro tradiční profese snižují zájem zaměstnavatelů o restrukturalizaci. Existují teorie o dvou trzích práce: kvalifikovaném a nekvalifikovaném a příliv nekvalifikované pracovní síly snižuje mzdové náklady. Takže v důsledku faktoru komplementarity se kapitál ve zvýšené míře vrací do nekvalifikovaného sektoru a v něm se i pohybuje, redukuje tímto zaměstnanost v kvalifikovaném sektoru. Nicméně empirické testy se týkaly jen nekvalifikované pracovní síly neodhalují konkurenci na straně cizí pracovní síly. Musely by se testovat oba trhy práce, nekvalifikovaný i kvalifikovaný. Budu referovat o situaci kdy konkurence operuje prostřednictvím kapitálového pohybu probíhajícího spíše mezi různými komponentami trhu práce formou nepřímé konkurence.

3.4 Kanada

Studie sleduje otázky povolení k trvalému pobytu a dočasného zaměstnávání cizinců, které je mnohem častější zejména v poslední době a které současně často není ve skutečnosti dočasné. V období do poloviny 80. let byla imigrační politika chápána jako krátkodobý nástroj regulace migrace, což lze pozorovat při porovnání vývoje míry nezaměstnanosti a počtu imigrantů. V období nízké nezaměstnanosti byl vysoký příliv zahraničních pracovníků a naopak.

Metodické postupy:

3.4.1. Vypracování převažující charakteristiky imigrantů

Imigranti mají lehce vyšší míru zaměstnanosti a nižší míru nezaměstnanosti. Více imigrantů pracovalo v manažerských pozicích a také samostatně podnikalo.

3.4.2. Měření konkurenčnosti

Obecně je značně problematické. Jedním ze způsobů je zjišťování rozsahu, v jakém jsou imigranti ochotni pracovat za nižší mzdy. Má to však řadu problémů. Fakt, zda se přistěhovalci stávají konkurenty domácím pracovníkům je ovlivněn řadou faktorů: objemem nové přistěhovalecké pracovní síly (zejména v období, kdy dojde k významným výkyvům, nastávají přinejmenším krátkodobé problémy), kritéria pro výběr cizích pracovníků, načasování příchodu do země (zejména ve vztahu k hospodářskému cyklu), charakter nezaměstnanosti (i při vyšší nezaměstnanosti existují strukturální nedostatky v nabídce pracovní síly v určitých regionech a oborech, potom může zaměstnání imigrantů způsobit dokonce i vznik dalších pracovních míst), koncentrace imigrantů v určitých lokalitách. Rychlost dopadů je závislá na rychlosti integrace do společnosti.

Je třeba také rozlišovat mezi dlouhodobými a krátkodobými efekty (jedna osoba může mít v obou obdobích opačný efekt). Význam jednotlivých faktorů se mění v čase.

Empirická evidence konkurenčního chování:

V roce 1972 byl uskutečněn pilotní projekt o otázkách komplementarity nebo konkurenčnosti mezi usedlíky a přistěhovalci. Vycházel z předpokladu, že tento vztah je třeba zkoumat na úrovni regionálního trhu práce a na úrovni jednotlivých povolání. Použil přitom input-output tabulky. Výzkum probíhal pro dvě povolání (automechaniky a zdravotní sestry) v oblasti Toronta a dospěl k názoru, že v případě automechaniků je konkurenční efekt 190 míst a komplementární 660 – celkový zisk pracovních míst tedy 470. U zdravotních sester byl tento zisk 771 míst. Žádná další studie však tento přístup nerozvinula především proto, že se ukázalo, že touto metodou sledování rovnovážného stavu není možné zachytit skutečné vlivy imigrace, která je velmi roztržštěná a velmi dynamická v čase. Druhým důvodem je skutečnost, že v roce 1970 byla přerušena řada šetření volných pracovních míst.

Teprve v 80. letech přibyly další studie v této oblasti. I když se vzájemně metodika mírně odlišovala, byly založeny na produkčních funkcích a zpravidla studovaly tyto skupiny obyvatel: rodilé Kanadany, imigranty z USA, imigranty s Evropy, imigranty z Afriky a Asie. Výsledkem těchto studií bylo, že při sledování imigrantů jako celku se neprojevuje efekt vytlačování domácí pracovní síly, při sledování samostatných vyjmenovaných skupin se u některých povolání tento efekt ukazuje, v některých případech i jako silný. Američtí imigranti jsou zpravidla silnými konkurenty domácí pracovní síle, přistěhovalci z Evropy vytlačují domácí pracovní sílu v některých povoláních, v jiných naopak kanadskou pracovní sílu doplňují, imigranti z třetího světa jsou jen velmi slabými konkurenty v některých povoláních. Vytlačování dřívějších imigrantů nově příchozími nebylo pozorováno.

Od roku 1981 se v datových souborech sleduje jednotlivce nikoli počet vydaných povolení. V devadesátých letech se opět změnilo statistické sledování, které již neumožňuje jednoznačné sledování jednotlivců. Odhady však hovoří, že počty dočasných pracovníků se pohybují na horní hranici konce 80. let, když jsou zásadně ovlivněny opět žadateli o azyl.

3.5 Maďarsko

Studie zkoumá imigraci, zaměstnanost a nelegální práci cizinců v Maďarsku s cílem poskytnout politikům výsledky, které jim umožní lépe chápat různé aspekty ilegálních pohybů a práce cizích migrantů v Maďarsku. Široký záběr výzkumu by měl vytvořit dobrou základnu pro praktická opatření a další výzkum. Současně by měl přispět k řešení možných konfliktů vyvolávaných pracovní migrací jak v obecně lidské, tak i sociální rovině a vytvořit odpovídající rámec příslušné obecné politiky.

Cíle a metody výzkumu: Cílem výzkumu je popis situace v Maďarsku s ohledem na nelegální pracovní migraci. Popisuje hlavní trendy migrace, neformální ekonomiky a nelegální práce. Metodika výzkumu je založena na různých informačních zdrojích. Cílem je lepší porozumění specifických rysů a základních charakteristik pracovní migrace v rámci obecných souvislostí maďarského trhu práce. Hlavní pozornost je zaměřena na nelegální migraci, kde je ilegalita cizích pracovníků výsledkem kombinace administrativních předpisů vztahujících se ke vstupu a pobytu cizinců na jedné straně a jejich statutu ve vztahu k ekonomické aktivitě na straně druhé. V tomto kontextu je nelegální či neregulární migrace a zaměstnávání chápáno jako vstup, pobyt a transit cizinců na maďarském území při porušení současných zákonů a předpisů řídících vstup, pobyt a ekonomickou aktivitu. Výzkum se zaměřuje nejen na popis specifických rysů současných migračních procesů v Maďarsku, ale i na jejich příčiny a perspektivy.

Metodologie výzkumu

Základní hypotézou výzkumu je, že je nelegální pracovní migrace fenoménem, který má velice mnoho příčin a rychle se mění a souvisí s velkým počtem ekonomických, sociálních, institucionálních a osobních faktorů. Výzkum si všímá všech těchto aspektů v rámci limitů metodologických možností a časového omezení. K identifikaci skupin migrantů, kteří vstupují na nelegální trh práce v Maďarsku, dopadů nelegální práce a postojů autorit k fenoménu nelegální práce, byly využity interview s experty a zdroje statistických dat. Výzkum, který je svojí povahou deskriptivní, odhaduje rozsah a popisuje hlavní rysy nelegálního zaměstnávání a směřuje další šetření a diskusi o nelegálním zaměstnávání cizinců. Pro typologii a k popisu nelegálních pracovních migrantů v Maďarsku byly využity demografické a sociální analýzy, zaměřené na:

- a) důvody migrace do Maďarska
- b) příčiny, možnosti a rizika nelegálního zaměstnávání
- c) životní standardy a sociální podmínky nelegálních pracovníků v Maďarsku
- d) výdělky, životní náklady, pozice na trhu práce, zkušenosti, konflikty a problémy

Předmětem výzkumu byl i popis institucionálního rámce, legislativy a administrativních praktik, které v širokém rozsahu ovlivňují situaci nelegálních migrantů. Z povahy zkoumaného jevu vyplývá, že se jedná o skryté aktivity, proto byly využity rozmanité výzkumné metody a výzkumné nástroje, včetně:

- a) sekundárních analýz existujících informací, dokumentů a všech dostupných zdrojů relevantních statistických dat.
- b) hloubková interview s klíčovými osobami – informátory

První fáze analýzy existujících dat spočívá ve shromáždění dostupných informací o předmětu výzkumu, včetně statistických dat, právních předpisů, výzkumných zjištění a mediální odezvy. K objasnění povahy zkoumaného jevu byly zpracovány i případové studie zaměřené na relevantní oblasti. Ty zahrnovaly právní a institucionální prostředí, situaci na trhu práce, veřejné mínění a postoje veřejnosti. Byly shromážděny statistické informace z databází úřadů práce, pracovních inspektorátů a migrační policie. Obsahová analýza tisku

zahrnula 190 článků, které se v roce 1997 objevily v denících a týdenících a zabývaly se danou problematikou.

Tyto přípravné práce vytvořily dobrý základ pro interview s klíčovými informátory, což představovalo hlavní výzkumný nástroj. Experti byli vybráni z různých skupin, které disponují znalostmi o daném problému, a zahrnovaly: vládní činitele, představitele nevládních organizací, které se zabývají migranty, migranty samotné, představitele zaměstnavatelských organizací, odborů, agentur zprostředkovávajících zaměstnání a individuální experty, kteří se danou problematikou zabývají. Interview byly rovněž učiněny s osobami, které organizují nelegální zaměstnávání cizinců. Celkem bylo v letech 1997 a 1998 uskutečněno 87 interview, které byly nahrány a převedeny do psané podoby.

Ačkoli existovala základní osnova interview, rozhovory samotné byly přizpůsobeny dotazovaným osobám a jejich znalostem předmětu výzkumu. Dotazovaní byli požádáni, aby popsali svoji zkušenost se současnou situací a zhodnotili rozsah fenoménu a jeho ekonomický a sociální význam. V určitých případech byly požádáni, aby uvedli rozsah nelegálního zaměstnávání v určitých oborech činností nebo geografických oblastech, o nichž mají dobré znalosti.

Sektory a hlavní aktivity, kde dochází k nelegálnímu zaměstnávání:

Stavebnictví, zemědělství, textilní průmysl, oděvnictví, maloobchod, stravování a zábavní průmysl, zejména v regionech jih, jiho-východ a východ.

3.6. Německo

Diskuse o nelegálním zaměstnání v Německu vycházela v počáteční fázi ze závěrů různých studií. Jejich témata byla následující:

- a) rozmanitost pracovních příležitostí a rozpory mezi znalostmi migrantů a státních představitelů
- b) ilegální práce jako následek nezaměstnanosti a sociální marginalizace
- c) ilegální zaměstnávání ve spojení s etnickým propojením
- d) nutnost hledání zaměstnání v cizině
- e) nelegálnost skrze státní procedury

Přirozenost cizinců pracovat způsobem legálním či nelegálním bez ohledu na rozdílný status pojmů.

Průzkumy zahrnuly následující položky:

- *Demografické aspekty:*

Národnost, pohlaví, věkové rozpětí, porodnost/plodnost

- *Typ imigrace:*

Sjednocení rodiny, manželství, uprchlíci, počet vyhoštěných, počet žadatelů o azyl

- *Doba pobytu:*

u marginálních skupin i možnost generačního cyklu

- *Začlenění na pracovní trh*

Sféra zařazení (primární, sekundární, terciální), veřejný nebo soukromý sektor, postavení v zaměstnání

- *Vzdělání*

Předškolní zařízení, typy navštěvovaných škol až celoživotní vzdělávání

- *Kvalifikace*

Úroveň (žádná – univerzitní vzdělání)

- *Bydlení*

Typ bydlení, postavení bydličního, kvalita, prostředí

- *Zapojení do společenského, politického a kulturního života*

- *Anonymní dotazy:*

Volné otázky:

- Motivace k nelegálnímu zaměstnání
- Způsob překročení hranic a pobytu
- Kontakt k přístupu nelegálního zaměstnání
- Způsob dobrovolnosti (individuálně či obět)
- Kolik z rodiny či okolí pracuje nelegálně
- Určení druhu odvětví, města , firmy
- Přímé a nepřímé diskriminační stereotypy
- Zkušenosti a pocity, vnímání, postoje
- Příjem

Hlavní možnosti uplatnění nacházejí cizinci v oblasti služeb, malých podniků a firem v zemědělství a v provozování prostituce. Tyto oblasti je možné pojmenovat jako hlavní sféru uplatnění imigrantů. Nová pole aktivit se často nacházejí i v rámci etnických společenství. (Číňané, Turci...)

Kořeny fenoménu nelegální práce je možno nalézt ve schopnosti flexibility ekonomické a politické struktury imigračního společenství. Neformální práce je výrazem adaptační krize. Národní a mezinárodní ekonomické rozdíly s jistým přidělením stigmatizace se jeví také jako významný faktor. Na základě případových studií bylo zjištěno, že mnoho nových imigrantů na prvním místě využívá dynamiky etnických propojení k přístupu k ilegální práci.

3.7. Polsko

Literatura popisující metodiku nelegálního zaměstnávání konkretizuje výzkumné aspekty z pohledu zjišťování daného fenoménu prostřednictvím postupu státních orgánů. Aby bylo potírání nelegálního zaměstnání účinné, bylo orgánům pověřeným kontrolou legality zaměstnání na základě nařízení vlády uloženo:

- a) provádět inspekce na místech, kde se vykonává práce;
- b) kontrolovat průkaz totožnosti zaměstnanců a osob vykonávajících jakékoli jiné výdělečné zaměstnání, jakož i jiných osob, které se zdržují v objektu kontrolované instituce;
- c) zkoumat dokumenty, které najdou v kontrolované instituci;
- d) zhotovovat kopie a používat různé audiovizuální prostředky s cílem získat důkazy o zjištěné situaci;
- e) vyslýchat svědky;
- f) vyžadovat zprávy - ústní i písemné - od vedoucích pracovníků kontrolované instituce, od zaměstnanců a osob vykonávajících jakoukoli jinou výdělečnou činnost a také o jiných osob zdržujících se v objektu kontrolované instituce.

Všechny tyto kontrolní činnosti se provádějí na základě dokladů, jimiž se inspektoři prokazují a povolení, které vydává „Starost“ příslušná pro sídlo kontrolované instituce.

Kromě toho mohou inspektoři pořizovat kopie, xeroxovat, pořizovat výpisky z dokumentů o všech otázkách týkajících se předmětu inspekce. Závěry inspekce jsou uvedeny v kontrolní zprávě. Kontrolní zprávu podepisuje inspektor a vedoucí kontrolované instituce. Při nepřítomnosti vedoucího instituce by zprávu měl podepsat jeho zástupce. Pokud představitel kontrolované instituce odmítne zprávu podepsat, měl by uvést důvody pro svůj postoj. Za situace, kdy zjištěné nedostatky byly odstraněny ještě před skončením kontroly je inspektor povinen to ve zprávě uvést.

Kontrola by se měla provádět v pracovní dny a v pracovní době kontrolované instituce. Jsou však povoleny kontroly i v dnech pracovního klidu a mimo pracovní dobu za předpokladu, že osoba nebo osoby konající tam práci jsou v objektu kontrolované instituce. Aby se zlepšila účinnost kontroly, spolupracují inspektoři orgánů pověřených

kontrolou legality zaměstnání s orgány uvedenými v zákoně a ve vládním nařízení, zejména pak s následujícími:

- a) institucemi sociálního pojištění (ZUS) - v případě porušení zákona o sociálním pojištění nebo porušení povinnosti platit příspěvky do fondu zaměstnanosti;
- b) národním inspektorátem práce (PIP) - v případě jakéhokoli porušení pracovního zákonodárství;
- c) daňovými úřady - v případě porušení daňových zákonů;
- d) policií a orgány Vojvodství - v případě porušení předpisů týkajících se cizinců; a
- e) útvary veřejného prokurátora - v případě jakéhokoli podezření na spáchání trestného činu.

3.8. Rakousko

Rakousko disponuje monitorovacími orgány ke sledování černé práce. Jednotlivá opatření či zjišťování nelegální zaměstnanosti je monitorováno dvojím způsobem:

- a) monitorování vydávání pracovních povolení (kontrola podmínek pro udělení) Veřejnými službami zaměstnanosti
- b) monitorování existujících zaměstnavatelských vztahů (ověření zákonné báze zaměstnání) inspektory práce

Smysl monitoringu je následující. Vzhledem k velmi omezenému počtu zaměstnanců inspekce musí být velice obezřetně vybrán vzorek. Verifikace podezření není vždy možná, ověření podezření musí být vyhodnoceno podle kritérií vycházejících z jeho závažnosti či lokace pracoviště (není-li příliš daleko). To vysvětluje proč není žádná oblast monitorovaná úplně a proč jsou odlehlá pole kontrolována jen příležitostně. Předvýběr má relativně značný úspěch. Podle záznamů je nelegální zaměstnávání cizinců vysoké ve stavebnictví a přidružených oborech, v zemědělství a v soukromých budovách. Náhodný výběr ukázal, že nelegální zaměstnávání cizinců je odhaleno při každé osmé inspekci, v každé páté inspekci v pohostinství a v každé třetí inspekci (i častěji) v zemědělství. Nejvíce kontrol nicméně odhalilo nelegální práci ve stavebnictví.

Studie dospěla k následujícím závěrům:

- a) většina případů nelegálního zaměstnávání cizinců je spojena s nekvalifikovaným a nevyučeným personálem, nebo personálem, který lze snadno zaučit;
- b) vrchol sezóny je často provázen zaměstnáváním nelegálních pracovníků;
- c) nelegálně zaměstnaní cizinci patří jen výjimečně mezi výše kvalifikované osoby;
- d) v živnostech, kde poptávka na trhu práce převyšuje nabídku, nebo kde nelze získat další povolení k zaměstnání, protože daná kvóta pro cizince je vyčerpána, se zaměstnavatelé obracejí znovu na dostupné cizince a zaměstnávají je nelegálně;
- e) být legálně zaměstnan v zemi znamená mít rozumný příjem (t.j. žadatelé o azyl a studenti nemohou přijmout zaměstnání, protože jim nemůže být vystaveno povolení k zaměstnání, jelikož kvóta již byla vyčerpána anebo proto, že ustanovení Zákona o zaměstnávání cizinců toto neumožňují);
- f) manželé/manželky zaměstnaných cizinců si přejí přispívat k rodinným příjmům prostřednictvím nelegální práce;
- g) rozdíly v příjmech oproti zemím SVE sousedícím s Rakouskem podporují nelegální trh práce: nezaměstnané osoby, špatně placení zaměstnanci veřejného sektoru, atd. Usilují o získání dodatečných příjmů z práce za hranicemi (v době víkendu, během prázdnin – neusilují o regulérní usídlení).

3.9. Rusko

Publikace zabývající se nelegální zaměstnaností, přisuzují původ a charakteristiky zmiňovaného fenoménu spíše jako určitý důsledek popřípadě provázanost s dalším faktorem - nelegální migrací. Důvodem nové vlny nezaměstnanosti je jednorázová restrukturalizace podniků, změna pojetí práce a začlenění do pracovního procesu, snižující se podíl fyzického a manuálního úsilí v pracovním procesu, ale také prudce se zvyšující nárůst ilegálně pracujících zaměstnanců, zvláště pak těch ze zahraničí. Problematika studované sociální situace není přisuzována nedostatku legislativních opatření a chování obyvatel současného Ruska. Tento problém pravděpodobně oficiální místa spíše přisuzují obecným a přirozeným migračním procesům. Přes vyjmenované problémy se až na výjimky nesnaží současná vládní garnitura nastolené otázky řešit. Aktivitu směřující k usměrňování zaměstnávání cizinců tak, aby byla chráněna sociální, ekonomická a v neposlední řadě lidská práva najatých pracovníků jsou spíše ojedinělými pokusy jednotlivých výzkumných sdružení nebo zahraničních agentur. Výjimkou může být přiložený dotazník (příloha 1), zpracovaný Institutem pro socioekonomická populační studia, který vedle studia otázky nelegální migrace zpracovával i faktor nelegální zaměstnanosti.

Vědečtí pracovníci z Nizozemí a Řecka, zabývající se výzkumnou a publikační činností v Ruské federaci, mají vyčleněny určité socioekonomické aspekty. Ve svých studiích se drží předepsaného klíče, který je posléze navede k očekávaným výsledkům. Jejich postup spočívá v následujících krocích:

- a) vyčlenění základních metod použitých ve výzkumu
- b) analýza současné literatury a školních prací vztahující se k ilegální zaměstnanosti
- c) sběr dat a formulace statistik
- d) podporování a hledání způsobů, jak zapojit odborníky a širokou obec neziskových organizací
- e) dotazování mezi specialisty zabývajícími se nelegálním zaměstnáváním.

3.10. Slovensko

Nelegální zaměstnanost nelze zkoumat přímo, ale prostřednictvím nepřímých indikátorů, které mohou poskytnout hrubý obraz o existující realitě jako např.:

- a) komparativní analýza údajů o počtu nezaměstnaných osob z Výběrového šetření pracovních sil a evidované nezaměstnanosti
- b) Porovnání dynamiky vývoje vkladů obyvatelstva na jedné straně a nezaměstnanosti na straně druhé.

Metodické přístupy:

3.10.1. Metodika analýzy národních účtů

Přístup uplatňovaný v rámci metodiky Systému Národních Účtů (SNÚ), kdy je odhad produkce skryté ekonomiky činěn pomocí měření objemu práce. Metodika je založená na odhadu pracovních vstupů do výrobního procesu a využívá více statistických zdrojů umožňujících kvantifikaci těchto vstupů. Tato metodika vychází z hypotézy, že se k objemu produkce váže určitý objem lidské práce, která vstupuje do výroby. V důsledku utajeného zaměstnávání pracovníků, utajené části mezd vyplácené zaměstnancům, nedeklarované výrobní činnosti jednotlivců, není značná část práce zachycená ve statistických zjišťováních. Tato práce je považovaná za skrytou práci.

Systém národních účtů definuje nelegální činnosti jako činnosti, jejichž výkon je zákonem zakázán resp. výkonem zákonem povolených činností, ale vykonávaných neautorizovanými výrobci.

Patří sem:

- a) nelegální výrobní činnosti: prodej pašovaného zboží, výroba a obchod s narkotiky, prostituce, prodej kradeného zboží, nelegální kopírování originálů
- b) nelegální přerozdělovací činnosti: krádeže, vloupání, násilné kriminální činy, kriminální delikty
- c) legální výrobní činnosti realizované nelegálně: nelegální výroby a obchod, nelegální poskytování služeb

Většina uvedených ekonomických činností je posuzována z hlediska trestního práva. Jako jeden zdroj statistických informací při tvorbě odhadu slouží kriminální statistiky.

3.10.2. Metodika založená na právní definici nelegálního zaměstnávání

Přístup založený na analýze utajených forem práce a zaměstnanosti z hlediska jejich legislativní povahy, kdy se klade důraz na neoprávněnost a zákonem nepovolené jednání. Tento postup ukazuje na nelegitimitu skryté zaměstnanosti z hlediska nedodržování zákonných norem, jako jsou:

- a) Zákoník práce
- b) Zákon o zaměstnanosti
- c) Zákon o živnostenském podnikání
- d) Zákon o dani z příjmů
- e) Zákon o zdravotním pojištění
- f) Zákon o sociálním pojištění

Z legislativního pohledu lze nelegální práci definovat jako výkon ekonomických aktivit, které porušují pracovníprávní předpisy, právní předpisy o zaměstnanosti, právní předpisy o podnikání a při kterých dochází k neplacené daňových a odvodových povinností.

3.10.3. Metodika monitoringu nelegální práce a odhadu jejího vlivu na úroveň evidované nezaměstnanosti

Zjištění expertních stanovisek řídicích pracovníků všech úřadů práce v SR formou standardizovaných otázek zahrnutých do dotazníku. Nelegální práce evidovaných nezaměstnaných zkoumaná metodou expertních stanovisek pracovníků úřadů práce nabývá zejména těchto forem:

- a) pracovní poměr bez uzavřené písemné pracovní smlouvy vykonávaný souběžně s evidencí v ÚP
- b) pravidelná práce evidovaných nezaměstnaných v zahraničí
- c) sezónní práce vykonávané souběžně s evidencí v OÚP.

Důležitá zjištění:

- Dlouhodobě nezaměstnaní tvoří hlavní zdroj nelegálních pracovníků. Výkon skryté práce se stává důležitou motivací pro účelovou registraci na úřadech práce, která poskytuje možnost kumulace příjmů ze skrytých ekonomických činností a podpory v nezaměstnanosti resp. Dávek sociální pomoci z důvodů hmotné nouze souběžně s garantovanou podporou státu, účasti na zdravotním pojištění a sociálním zabezpečení.

- Účast na skryté zaměstnanosti se týká kvalifikačně vybavenější a schopnější části nezaměstnaných a absolventů škol. Znevýhodněné skupiny (osoby v předdůchodovém věku, osoby se změněnou pracovní schopností a ženy s nezaopatřenými dětmi jen v malé míře).

- Povaha nelegální práce umožňuje zaměstnavateli pružnou reakci na potřeby trhu práce – jeden z rozhodujících činitelů.
- Zformoval se segment pracovních sil ochotných pracovat jen za nestandardních podmínek.
- Odvětví zejména využívající nelegální práce – stavebnictví, služby a zemědělství.
- Typ podniku – zejména s.r.o a samostatně výdělečně činné osoby a družstevní podniky.
- Nelegální práce cizinců zejména v terénu, kde se střídá místo výkonu činnosti, mimo uzavřené výrobní haly či provozovny. Odehrává se zejména tam, kde není o pracovní místo zájem a tedy neovlivňuje tvorbu pracovních míst ?

3.10.4. Nástroje boje s nelegálním zaměstnáváním:

- a) Kontrolní činnost - současný právní rámec neposkytuje dostatečný prostor pro efektivní kontrolní činnost.
- b) Uzavření dohody o spolupráci mezi MPSVR, MV, MF, Sociální pojišťovnou, NÚP, NIP (Národní inspektorát práce dříve ÚBP (Úřad bezpečnosti práce).
- c) Kontroly v součinnosti:
  - Policejní sbor
  - Odbor OÚ živnostenský a ochrany spotřebitele
  - Odboru OÚ sociálních věcí
  - Daňový úřad
  - Sociální pojišťovna
  - Úřad bezpečnosti práce
  - Státní dozor
  - NÚP samostatně

3.10.5. Měření způsobu efektivnosti výsledků kontrolní činnosti prostřednictvím ukazatelů:

- a) procentní vyjádření podílu počtu zjištěných nelegálně zaměstnávaných osob k celkovému počtu zkontrolovaných osob
- b) procentní vyjádření podílu zjištěných osob vedených v evidenci nezaměstnaných při naplnění právního důvodu vyřazení následně z evidence nezaměstnaných k celkovému počtu zkontrolovaných osob.

Nízká účinnost kontroly existuje proto, že zaměstnavatelé nemají povinnost mít doklady prokazující pracovní právní vztah zaměstnaných osob na místě provozu a dodávají je následně. Mají možnost je zpětně dotvořit, datum se obvykle kryje s datem kontroly, nebo je datováno den či dva před kontrolou.

3.10.6. Opatření přijatá k boji s nelegální zaměstnaností:

- a) Návrhy změn právních předpisů:
- b) Zákoníku práce,
- c) Zákona o zaměstnanosti,
- d) Zákona o národním inspektorátu práce.
- e) Návrh zákona o nelegální práci.
- f) Vytvořit samostatný kontrolní orgán pro daňové úniky, anebo rozšířit kompetence daňových úřadů o prověřování opodstatněnosti vzniku výšky a struktury jednotlivých druhů nákladů, výdajů a příjmů s ohledem na předmět činnosti, vazeb mezi náklady, příjmy a mzdovými prostředky vynaloženými na produkci,
- g) Rozšířit dohody o spolupráci o MZ a zdravotní pojišťovny.

- f) Více využívat programy veřejně prospěšných prací pro dlouhodobě nezaměstnané financovaných ze státního rozpočtu.
- g) Urychlit vytvoření jednotného systému výběru příspěvků na nemocenské pojištění, důchodové zabezpečení a příspěvků na pojištění v nezaměstnanosti, který může účinně eliminovat nelegální práci.
- h) Zintenzivnit kontrolní činnost ve vybraných odvětvích s vysokým podílem nelegální práce (stavebnictví, zemědělství, obchod a služby, stánkový prodej, tržnice a burzy.
- ch) Zpřísnit podmínky vydávání živnostenských oprávnění a jejich rozšiřování.
- i) Zpřísnit zápis do obchodních rejstříků těch s.r.o., které porušují právní předpisy.
- j) Posoudit souvislosti mezi výkonem práce na základě dohod o vykonání práce podle Zákoníku práce, smluv podle Občanského zákoníku, anebo bez smluvního vztahu mezi osobami blízkými případně bezplatné výpomoci a výkonem nelegální práce.
- k) Více využívat možnosti pozastavení či zrušení živnosti či s.r.o.

3.11. Slovinsko

Šedá ekonomika zahrnuje i fenomén nelegální práce. K jejímu růstu přispívá:

- vysoký počet nezaměstnaných osob
- velký počet relativně mladých důchodců (předčasné odchody do důchodu)
- relativně vysoké náklady na legální pracovní sílu či zaměstnávání sebe sama
- zdlouhavé, komplikované a nákladné administrativní procedury spojené s vydáváním a prodlužováním pracovních povolení
- nereálné (podhodnocené) mzdy v mnoha sektorech
- nízký životní standard významného počtu občanů, kteří hledají levné služby a výrobky, nebo se sami angažují v šedé ekonomice
- neadekvátní informační systém a neuspokojivé personální obsazení a úroveň inspektorátů práce – kontroly
- nízké sankce za porušování předpisů, protahování řízení před soudy, časté promlčení lhůty za stíhání přestupků v této oblasti, neefektivní systém vymáhání pokut či jiných sankcí.

Z metodologického hlediska se sledují faktory trhu práce podporující růst šedé ekonomiky, především zaměstnanost a zaměstnatelnost obyvatelstva, poptávku po pracovní síle, strukturální charakteristiky nezaměstnanosti. Šedé ekonomice se daří zejména v zemích s transformující se ekonomikou. Významný vliv na její rozsah má složení skupiny nezaměstnaných osob se stále rostoucí složkou stárnoucí populace, vysokým podílem mladých absolventů škol bez odborné praxe, osob s nízkou či žádnou kvalifikací, žen a dlouhodobě nezaměstnaných. Problémy násobí stoupající podíl osob tzv. „obtížně umístitelných“ na trhu práce, s nízkým nebo neuplatnitelným vzděláním, nízkou motivací k práci, malou flexibilitou apod. Naopak, pozitivně přispívá k její redukci růst zaměstnanosti (legální) obyvatelstva. Důležitou úlohu v metodice sehrává strukturální analýza skupin nezaměstnaných osob, hledání příčin deficitů na trhu práce, vztahy mezi ekonomickým růstem, recesí a nezaměstnaností. Řešení problémů se hledá v prevenci, tj. hledají se způsoby jak odkrývat černý trh práce a jak prostřednictvím nových právních předpisů eliminovat jeho rozsah.

3.12. Švédsko

Švédský akční plán vztahující se k otázce nelegální zaměstnanosti spočívá především ve vypracování metodologie prevence tohoto fenoménu. Prevence nelegálního zaměstnávání je postavena na:

- a) finančním zajištění nezaměstnaných osob tak, aby nedošlo k existenčnímu propadu nezaměstnaného,
- b) na integračním programu pro cizince,
- c) na výzkumném postupu sběru dat o nelegální zaměstnanosti. Dotazník obsahuje otázky o aktuální sociální situaci, ekonomické aktivitě a zdravotní situaci dotazovaného. Zahrnuje individuální analýzu stávající situace jedince a kombinuje ji s anonymním dotazováním o osobních zkušenostech dotazovaného s nelegální zaměstnaností, provázenou poučením o jejích možných negativních dopadech.

Většinou se jedná o škálu otázek sledujících nezaměstnanost:

- socio demografické informace o jednotlivci (předpoklad dodržení anonymity)
- vyhodnocení současného zákonného rámce zaměstnávání
- hodnocení účasti v zaměstnání (rozdělení podle pohlaví)
- délka úvazku
- typ hledaného zaměstnání
- způsoby hledání zaměstnání
- zkušenosti s nelegálními postupy v rámci zaměstnanosti
- hodnocení „ viditelnosti“ - metoda založená na postojích a zkušenostech imigrantů zjišťující míru diskriminace
- strukturální a sociální znevýhodnění (v různých věkových kategoriích)
- dopad zmíněné sociální události na rodinné příslušníky do budoucnosti
- vyhodnocování specifických faktorů (potřeb) nezaměstnaných
- zjištění míry sociálního vyloučení
- povaha kvalifikace či vzdělávání
- investice do vzdělání

d) Strukturovaný dialog s neziskovými organizacemi

- implementace jednotlivých doporučení- zjištění a analýza právních aktů
- zjišťování možností flexibilní reakce na sociální událost
- přísný a výrazný individuální přístup
- zjišťování znalostí o represivních postizích

e) Postoje dotčených osob (psychologická podpora)

- získání údajů o postojích a zkušenostech většinové a menšinové populace
- zajištění účasti imigrantů a menšin na vyhodnocování informací (vlastní hodnocení výsledku a návrhy prognóz z jejich zkušeností)
- vypracování celostátního třídění, konzultace a zajištění výměny informací mezi institucemi (vyvinout úsilí s cílem stanovit společné mezinárodní ukazatele)
- podpora přípravného vzdělávání, výcvik, programy - zjištění ochoty a záruk podstoupit tyto aktivity

3.12. Ukrajina

Pracovní migrace z Ukrajiny má bezpochyby trvalý ráz a vznikají nové migrační konfigurace. Krátkodobé migrační pohyby jsou stále běžnější a je třeba vytvořit odpovídající zdroje dat, aby mohl být studován jejich rozsah a dopad, například na oblast sociálního zabezpečení a životních podmínek migrantů zaměstnaných za hranicemi po jejich návratu na Ukrajinu.

Zdroje dat: existuje varieta zdrojů o externí i interní migraci, obecně o migraci i o pracovní migraci. Navzdory mnoha omezením vytvářejí určitou bázi pro vytvoření určitého

obrazu o situaci. Zásadním požadavkem pro blízkou budoucnost je intenzivnější exploatace existujících zdrojů, zhodnocení jejich kvality a doplnění dalšími zdroji dat, které doplní původní. Bylo zjištěno, že žádný ojedinělý zdroj informací není postačující. Různé zdroje musí být používány kombinovaně, křížově zkontrolovány s ostatními a každý ukazuje část celkového obrazu. Navíc musí být vytvořeny zdroje, které uspokojí dva zcela odlišné typy informačních potřeb (i) kvantitativní informace o velikosti migračního potenciálu a pohybu různých typů, (ii) je třeba hloubkových informací o vzorcích a příčinách migračních pohybů a o charakteristikách a podmínkách migrantů.

Zdroje dat:

- a) census
- b) výzkum pracovní síly
- c) registr obyvatel
- d) hraniční statistiky
- e) různé oficiální výzkumy poskytující informace o komponentách mezinárodní pracovní migrace

Je třeba lépe monitorovat pracovní migrace na Ukrajině a zaznamenat, že již existuje datový potenciál, který lze vylepšit tak, aby bylo dosaženo cíle.

3.12.1. Data ze sčítání lidu:

- a) jestli je sčítaná osoba v místě sčítání normálně usídlená
- b) místo narození
- c) délka residence v místě usídlení, kde je osoba sčítaná
- d) jestliže není resident v místě od doby narození, jak se měnilo místo pobytu od roku 1989, délka trvání pobytu v místě současného sčítání, místo bezprostředně předcházejícího trvalého pobytu (oblast, země) a typ místa (město, vesnice)
- e) pro osoby, které změnily místo trvalého pobytu po r. 1989 se zjišťuje, zdali je osoba uprchlík/azylant nebo přesídlenec. Pokud se jedná o azylanta, zjišťují se důvody zda šlo o válečný konflikt či jiné důvody spojené s rozpadem bývalého SSSR
- f) ve vztahu k pracovní migraci se zjišťuje kde je osoba usídlena a kde pracuje, zdali je obé ve stejném místě, nebo v jiné oblasti, republice či zemi.
- g) identifikace etnické skupiny, což je důležité při studiu migrace, zejména s ohledem na poslední migrační toky. Census má zjišťovat: občanství, národnost, jazyk (mateřský a další)

Další otázky sčítání zahrnují demografické charakteristiky (datum narození, pohlaví, rodinný stav, příbuzenské vztahy v rodině, u žen počet dětí narozených a živých, výše vzdělání, kvalifikace, životní podmínky, hlavní zdroj příjmů, informace vztahující se k zaměstnání tj. povolání, sektor, místo práce, status v zaměstnání).

3.13.2. Informace o Ukrajincích za hranicemi

Přímé sčítání v censu může poskytnout jen omezené informace o osobách žijících venku. Ti co jsou přítomni a sčítání mohou poskytnout informace o osobách venku jen pokud jsou nadále zahrnuti do sčítané domácnosti nebo ne.

Speciální operace, jak přímo sečíst Ukrajince venku (např. census v Chorvatsku) není pro Ukrajinu realistická, nebude ochota spolupracovat, obava z využití výsledků censu k restrikcím migrací.

Nutno využít nepřímých metod – demografové vypracovali soubor otázek, které umožní odhadnout rozsah emigrace. Stejný postu bude použit i v dalších zemích. Bude se zjišťovat pohlaví dětí a zdali žijí venku a kde, z toho se vypočítají odhady. Bude se to zjišťovat na

vzorku, ne úplné sčítání lidu. Jiným možným způsobem je získání informací ze současného místa pobytu sourozenců (narozených stejné matce), nebo všech sčítaných osob.

3.13.3. Výzkum pracovní síly (VŠPS)

Existuje od r. 1999, čtvrtletně. Vzorek pro výzkum pracovní síly je 30,000 domácností. Rotační vzorec výběru domácností. Každé čtvrtletí vzorek 810 domácností – návratnost 96 %. Kumulované informace za 3-4 roky poskytnou obraz o 250 tis. různých osobách a mohou tak poskytnout obraz o dlouhodobých migračních vzorcích. Zdá se, jakoby VŠPS vylučovalo cizince a uprchlíky, ačkoli jsou normální součástí domácností. Ve skutečnosti by měl vzorek zahrnout všechny osoby – včetně jmenovaných kategorií – ale málokdy se to podaří. Základním omezením VŠPS je, že neobsahuje otázky vztahující se k migracím. VŠPS by mělo zahrnout celou přítomnou populaci bez rozdílu občanství, národnosti a druhu pobytu. Mělo by zahrnout i osoby dočasně nepřítomné. Metoda výběru vzorku a pravidelnost VŠPS by měly zajistit, že se stane důležitým zdrojem informací o migracích. A to tehdy, jsou-li data kumulována za řadu let. VŠPS by mělo zachytit všechny otázky cenzu a vyplnit tak mezeru mezi sčítáním lidu. Pravidelné VŠPS může včlenit otázky o Ukrajincích pracujících venku. Přístup založený na informacích o sčítaných v současném místě pobytu (sourozenci a kde jsou v současné době, děti jedné matky).

3.13.4. Evidence pobytu cizinců

Informace o trvalém pobytu z registru obyvatel MV jsou povinné od r. 1933. V mnoha východoevropských zemích je matoucí trvalý a přechodný pobyt. Mělo by být registrováno jediné místo pobytu.

3.13.5. Hraniční statistiky

V ideálním případě zachycují všechny přechody dovnitř i ven. V praxi to není vždy stejně dobře zachyceno v úplnosti i detailu. Hlavní rozdíly existují mezi stavem na bývalé vnější hranici SSSR na západě- dobře kontrolované a mezi nově vzniklými hranicemi na východě. Zejména hranice mezi Ruskou federací a dalšími zeměmi SNS nejsou kapacity pro sčítání individuálních cestujících vlakové dopravy. Letiště a přístavy jsou lépe kontrolovány. Přesto existují nelegální migrace z Asie a Afriky na Rusko-Ukrajinské hranici.

3.13.6. Vízový režim

Z dat o udělení víz lze vyčíst účel a délku pobytu, ale mnohdy je délka víza překročena.

3.13.7. Pracovní migrace

Existují různé zdroje a specifických pracovních mezinárodních migracích, ale jsou velice neúplné. Trh práce na Ukrajině není téměř regulován. Data Ukrajiny a např. ČR o počtu pracovníků se liší. Odhady nelegálních pracovníků v ČR také. Totéž s Ruskou federací, ale zde existuje mnohonásobně více nedokumentovaných pracovníků. S dalšími sousedními zeměmi též.

Pracovní migrace z Ukrajiny je svojí povahou trvalá. Roste migrace do sousedních zemí na časově omezenou dobu za účelem výdělků na pokrytí životních potřeb. Podobný problém je s imigrací na Ukrajinu. Ruští podnikatelé často zaměstnávají ruské pracovníky bez

potřebných povolení a dokumentů. Navíc existuje v hraničních regionech enormní počet ad-hoc pohybů v obou směrech. K tomu se přidává další okolnost, že informace za RF jsou decentralizované a lze získat jen oblastní data.

Data z oficiálních zdrojů o počtu osob zaměstnaných venku jsou do té míry neúplná, že nelze popsat charakter a rozsah migračních pohybů. Má dojít ke zlepšení statistik v letech 2000-2005.

Dostupná statistická data musí být doplněna speciálními výzkumy mezinárodních pracovních migrací. Tyto výzkumy mohou proběhnout na důležitých hraničních přechodech, kde mohou být získány informace formou rozhovorů s migranty kteří vyjíždějí, nebo se vracejí. Další výzkumy mohou být uskutečněny s migranty, kteří se vrátili. Cílem takovýchto studií není primárně stanovit odhad pracovních migrací a přesně je popsat, ale popsat detailní informace o charakteristikách a podmínkách těchto migračních pohybů. Migrační politika se nezabývá pouze ztrátami ekonomicky aktivních osob, ale pramení především z potřeby chránit ukrajinské pracovníky zaměstnané venku.

Mezinárodní srovnání statistik, byť neúplných, je rovněž užitečné, stejně jako výměna statistik mezi státy – vysílajícími a přijímajícími zahraniční pracovníky.

Přesto je zřejmé a nutné i v rámci porušování právního řádu uchovat větší míru a toleranci vzhledem k těmto aktivitám, aby se boj proti nelegálnímu zaměstnávání cizinců se nezměnil ve formu rasistického postoje. V takovém případě by došlo k dlouholetému a pravděpodobně neřešitelnému stavu rozličného vnímání lidských práv.

3.14. Spojené státy americké

Hlavními otázkami, na které hledá studie odpověď, jsou:

1. Proč se občané takové země jako USA vyhýbají práci v určitých odvětvích, oblastech a povoláních; a
2. Co s tím může vláda dělat?

Odpovědi na první otázku, které lze nalézt v literatuře, se liší podle odbornosti autora. Ekonomové zkoumají, jak je možné, že se vyplatí zůstat nezaměstnaným namísto přijetí imigrantského místa. Geografové zdůrazňují prostorové rozdíly v alokaci míst a pracovníků. Sociologové poukazují na rostoucí neochotu přijímat místa s nízkým statutem. Právníci studují pravidla a omezení v přístupu do některých povolání.

Absence konzistentní teorie způsobuje, že neexistuje konsensus o relativní významnosti jednotlivých faktorů (informací, mezd, pracovních podmínek, mobility, právního rámce apod.) a obecně jsou slabé znalosti o vývoji těchto faktorů.

Obecným nedostatkem je fakt, že pravidelná šetření na trhu práce (Current Population Survey) přinášejí data členěná dle pohlaví, věku, popřípadě rasy a etnika, nikoli podle občanství a země původu.

3.14.1. Ekonomická teorie nedostatku práce

Ekonomická teorie může trochu přispět ke zodpovězení položených otázek, protože pracuje s předpokladem, že změny cen (v tomto případě mezd) eliminují nepřijímání práce a nedostatky pracovní síly. U některých autorů se vyskytuje v nadpisu použitý termín „imigrantská práce“, což v zásadě neznamená nic jiného než práci placenou tak málo, že o ni domácí pracovníci nemají zájem. Studie věnují pozornost i motivaci pracovníků přijímat „imigrantská“ místa, ať již ve formě pobídek (vyšší mzdy a dávky), nebo vytváření tlaku (snižování některých dávek), které by vedly k tomu, že občané se budou agresivněji ucházet o „imigrantská“ místa. Místo má i prezentace kritického pohledu na ekonomický výzkum trhu práce a vlivu imigrace na rozpočet v severní Americe, zejména v USA. Soustředí se na tři hlavní otázky:

- a) Ovlivňují imigranti negativně mzdy nebo zaměstnanost „domorodců“? Jestliže ano, v jakém rozsahu?
- b) Jaké jsou daňové výnosy produkované přistěhovalci a jaké používají veřejné služby? Jaké je rozdělení nákladů a výnosů na různých vládních úrovních?
- c) Mají imigrační politiky, které se snaží selektovat přistěhovalce podle jejich schopností, vliv na rozpočet i trh práce?

V 80. letech vznikla řada studií, které dokazují, že přistěhovalci nemají negativní vliv, a v některých případech jsou dokonce přínosem, na zaměstnanost a mzdy na lokálních trzích práce v USA.

Metodou výzkumu na obecné rovině bylo studium různých skupin domácích pracovníků ve vztahu k počtu imigrantů na místních trzích. Detailnější přístup rozkládal celkové počty přistěhovalců na místním trhu do různých skupin – poslední přistěhovalci vs. dřívější, legální vs. nelegální apod. Šlo o určitý statistický experiment, kdy přistěhovalci byli nahodile včleňováni do určitého počtu uzavřených trhů práce. Vliv na příjmy domácí pracovní síly odrážel stupeň substituce nebo komplementarity.

Literatura:

1. Irregular migration: Dynamics, impact, policy options, Euro social Reports, Volume 67/00 European Centre, Vienna, 2000.
2. Migration Policies and EU Enlargement, OECD 2001
3. Tariq Modood, John Wrench: The effectiveness of integration policies towards immigrants and ethnic minorities in the UK, International Migration Paper, ILO, Geneva, 2000
4. Böhning, W.R.: Employing Foreign Workers, ILO, Geneva, 1996, (Zaměstnávání zahraničních pracovníků, VÚPSV, 1997)
5. Abella, M.I.: Sending Workers abroad, ILO, Geneva, 1997
6. Samulel.J., Martin P.L., Taylor J.E.: The jobs and effects of migrant workers in Northern America, Three essays, International migration papers 10, ILO, Geneva, 1995.
7. Juhász J.: Illegal Labour migration and employment in Hungary, Informal Network on foreign labour in Central and Eastern Europe, ILO/Luxembourg co-operation: Project RER/97/MO2/LUX, International migration papers 30, Conditions of Work Branch, ILO, Geneva, 1999.
8. Krassinets E.: Illegal migration and employment in Russia, Informal Network on foreign labour in Central and Eastern Europe, ILO/Luxembourg co-operation: project RER/97/MO2/LUX, Conditions of Work Branch, International migration papers 26, ILO, Geneva, 1998.
9. Frey L., Livraghi A. Venturi, Righi A., Tronti L.: The jobs and effects of migrant workers in Italy, Three essays, International migration papers 11, Conditions of Work Branch, ILO, Geneva, 1996.
10. Sipaviciene A., Kanopiene V., Foreign Labour in Lithuania: Immigration, employment and illegal work, Informal Network on foreign labour in Central and Eastern Europe, ILO/Luxembourg co-operation: Project RER/97/MO2/LUX, International migration papers 31, Conditions of Work Branch, ILO, Geneva, 1999.
11. Horáková M.: Legal and illegal labour migration in the Czech Republic: Background and current trends, Informal Network on foreign labour in Central and Eastern Europe, ILO/Luxembourg co-operation: Project RER/97/MO2/LUX, International migration papers 32, Conditions of Work Branch, ILO, Geneva, 2000.
12. Blaschke J., Addressing the employment of migrants in an irregular situation, The case of Germany, Berliner Institut für Vergleichende Sozialforschung, Berlin, Germany, 1998.
13. Perchinig B., Waldrauch H.: Legal and non-legal barriers to integration of immigrants, European Centre, Board meeting 2000, United Nation Office at Vienna, 27.-29. Nov. 2000, Vienna.
14. Lazaridis G., Poyago-Theotoky J.: Undocumented Migrants in Greece, in: International Migration Quarterly Review, Vol. 37 No 4, 1999, IOM
15. Nešporová A.: Employment and labour market policies in transition economies, Employment and Labour Market Policies Branch, Employment and Training Department, ILO, Geneva, 1999
16. Verma V.K.: Better utilisation of existing data sources for generation migration statistics, Report on mission to Ukraine, Informal Network on foreign labour in Central and Eastern Europe, ILO/Luxembourg co-operation: Project RER/97/MO2/LUX, ILO, Geneva, 2000
17. IOM Report available on request from IOM Office in Vilnius.
18. Taran P.: Approaches to promote equality: a compendium of measures, ILO, 2000 – Project: Combating Discrimination against Migrant and Ethnic Minority Workers in the World Work 1991-1999

19. The ILO High level meeting on Achieving Equality in Employment held in Geneva 8-11 March 2000 (elaboration and review of a comprehensive compendium of anti-discrimination measures applicable by governments, employers, trade unions and civil society organisations).
20. Zandvilet, C.T., Gravesteijn-Ligthelm: Illegal Employment in the Netherlands: extent and effects. A study commissioned by: Ministry of Social Affairs & Employment and Ministry of Justice, The Hague, Labour Market & Education Department, Rotterdam, January 1994.
21. Venturini Alessandra: Do immigrants working illegally reduce the natives legal employment? Evidence from Italy. Department of Economics, University of Bergamo, Piazza Rosate 2, I-24100 Bergamo, Italy, in Population Economics, Springer-Verlag 1999 pp.135-154.
22. Hansen, N.E. and Mc.Clure,I.), Protecting Migrants and ethnic minorities from discrimination in employment: the Danish experience, ILO, International Migration papers No. 25
23. Migration Policies and EU Enlargement, The Case of Central and Eastern Europe, International Migration, OECD, 2001.
24. Kroupa, A. a kol.: The Illegal Employment of Foreigners on the Czech Labour Market, VÚPSV Praha, 1997, rkp.
25. Transit migration in Ukraine, 1994, IOM
26. Metodika zjišťování nelegální zaměstnanosti ve Slovenské republice (příspěvek přednesený na Multilaterálním semináři v Trenčianských Teplicích v SR ve dnech 13-15 června 2001).
27. Zpráva o stavu nelegálního zaměstnání a o dávkových podvodech – Spolkový úřad práce, Německo (příspěvek přednesený na Multilaterálním semináři v Trenčianských Teplicích v SR ve dnech 13-15 června 2001).
28. Nelegální zaměstnání – definice pojmů - Rakousko (příspěvek přednesený na Multilaterálním semináři v Trenčianských Teplicích v SR ve dnech 13-15 června 2001).
29. Národní úřad práce Polsku: Nelegální zaměstnání v Polsku výskyt-kontrola-metody potírání, Varšava, duben 2001 (příspěvek přednesený na Multilaterálním semináři v Trenčianských Teplicích v SR ve dnech 13-15 června 2001).
30. Nelegální a legální práce ve Spojených státech (práce v USA, pracovní povolení) zkrácený překlad studie ....doplnit Pfeifer
31. Sanja Crnkovič-Pozaič Měření zaměstnanosti v neoficiální ekonomice s využitím dat trhu práce, (příspěvek přednesený na Multilaterálním semináři v Trenčianských Teplicích v SR ve dnech 13-15 června 2001).
32. Hanžič, L., Thaler, V., Korent, T.P., 2001, Black – Market Labour and Employment, Employment service of Slovenia, 2001 (příspěvek přednesený na Multilaterálním semináři v Trenčianských Teplicích v SR ve dnech 13-15 června 2001).
33. Stalker, Peter.: The work of strangers, a survey of international labour migration, ILO, Gweneva, 1994
34. Dušek D.: Pracovní migrace, diplomová práce, VŠE, Fakulta národohospodářská, Praha 2000

